

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя
Природничо-географічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. ректора НДУ імені Миколи Гоголя
“ _____ ” _____ 2016 р.

_____ / Бойко О.Д./

**ПРОГРАМА
ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ З ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Галузь знань: 0401 Природничі науки.

Спеціальність: 7.04010201 Біологія* (Біологія та практична психологія).

Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст.

Форма навчання: денна.

**Рекомендовано на засіданні кафедри психології 05 лютого 2016 р.
(протокол № 10).**

**Ухвалено Вченою радою природничо-географічного факультету
НДУ імені Миколи Гоголя « 24 » 02 2016 року (протокол № 7).**

**Ніжин
2016**

Програма державного екзамену з практичної психології для спеціальності: 7.04010201 Біологія* (Біологія та практична психологія). Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст. Форма навчання: денна. –НДУ імені Миколи Гоголя, 2014 р. - 34 с.

Укладачі:

Бойправ М.Д. – канд.психол.наук, доцент кафедри психології

Горянська А.М. – канд.психол.наук, доцент кафедри психології

Нещерет О.І. – канд.філол.наук, доцент кафедри психології

Папуча М.В. – доктор психол.наук, професор кафедри загальної та практичної психології

Пісоцький В.П. – канд.філософських наук, доцент кафедри психології

Пісоцький О.П. – канд.психол.наук, доцент кафедри психології

Щотка О.П. – канд.психол.наук, доцент кафедри психології

Ярослав Л.О. – асистент кафедри психології

ЗМІСТ

	Стор.
Пояснювальна записка	4
I. Основні вимоги до знань і умінь	5
II. Критерії оцінювання знань і вмінь	6
III. Форма проведення державного екзамену, структура завдань.	8
IV. Зміст навчального матеріалу.	9
V. Список рекомендованої літератури.	31

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Державний екзамен з практичної психології за сутністю є підсумковою звітно-оцінювальною процедурою, метою якої є встановлення рівня фахової готовності випускника спеціальності „практична психологія” до професійної діяльності.

Вихідною концептуальною ідеєю екзамену є ретельний аналіз можливостей майбутнього спеціаліста ефективно виконувати всі головні види діяльності, що існують в галузі практичної психології (психологічне діагностування, консультативна діяльність, психокорекція, освітня психологічна діяльність, психологічна реабілітація).

Істотними складовими, що визначають успішність перерахованих видів професійної діяльності, є загальнотеоретична підготовка в галузі психологічної науки, знання основних напрямів сучасної практичної психології, здатність до рефлексії наукового знання і проектування його в площину реальних психологічних проблем особистості та наявності системи первинних навичок аналізу запиту клієнта.

Зазначене уявлення визначає **комплексний і наскрізний** характер державного екзамену з практичної психології. Передбачається, що підготовка до нього дозволить випускнику рефлексивно, під кутом професійної реалізації, досягнути зміст усіх основних навчальних курсів з психологічних дисциплін, які вивчались протягом п'яти років підготовки.

Зміст програми включає найважливіші розділи психологічних дисциплін, передбачених навчальним планом: загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія, педагогічна психологія, психологія особистості, психодіагностика, основи психокорекції, основи психологічного консультування.

У структурі екзамену виокремлюються **три змістовні складові**, що в своїй єдності визначатимуть ступінь успішності екзаменаційної відповіді:

- теоретична;
- рефлексивно-прикладна;
- практично-аналітична.

Теоретична складова передбачає знання і розуміння випускниками основних закономірностей функціонування і розвитку психіки людини, особливостей становлення особистості в онтогенезі та окремих аспектів індивідуальних варіантів і стильових особливостей розвитку: ґрунтовних соціально-психологічних механізмів і закономірностей існування особистості в соціумі, фундаментальних сучасних підходів до діагностичної і консультативно-корекційної роботи в галузі практичної психології.

Рефлексивно-прикладна складова передбачає виявлення студентом здатності до аналізу науково-психологічних закономірностей і їхньої реалізації в межах конкретної ситуації практично-психологічної діяльності. У межах даного напрямку виявляється можливість майбутнього фахівця використовувати загальні психологічні положення відносно вікових, гендерних, індивідуальних особливостей людини; організовувати психодіагностичні процедури в межах наявної проблеми; орієнтуватися в аспектах реабілітації граничних станів особистості тощо.

Практично-аналітична складова спрямована на виявлення здатності студента реалізовувати набуті протягом навчання знання і вміння для аналізу, інтерпретації і планування консультативно-корекційної діяльності в конкретному реальному життєвому випадку.

I. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЗНАТЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ З ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Студенти повинні знати:

- методологічні принципи і теоретичні концепції сучасної психології;
- основні закономірності існування і розвитку психіки людини;
- особливості пізнавальної діяльності особистості, напрями та специфіку практично – психологічної діяльності в цих сферах;
- індивідуально – типологічні і стильові параметри діяльності людини і систему відповідних практично–психологічних заходів;
- закономірності структури і становлення особистості в онтогенезі, найбільш важливі теоретичні уявлення світової психології щодо психології особистості;
- закономірності вікового розвитку особистості і особливості практично–психологічної діяльності з людьми різних вікових груп;
- соціально–психологічні закономірності розвитку і існування особистості в групі та в спільнотах і основні підходи до практично–психологічної діяльності в комунікативній та інтерактивній сферах;
- особливості індивідуальних варіантів розвитку особистості та принципи організації відповідної практично- психологічної діяльності;
- основні положення і принципи консультативно–корекційної роботи, сучасні напрями психологічного консультування, основні засоби консультативної роботи;
- основи медико–психологічних знань, закономірності психосоматичних проявів та клінічних випадків;
- закономірності виникнення, протікання та корекції екстремальних (травматичних) переживань особистості;
- методи дослідження в психології;
- основні принципи і напрями психодіагностики;
- закономірності і засоби встановлення та використання психологічного діагнозу.

1.2. Студенти повинні одержати такі навички та вміння:

- аналізувати теоретичні положення наукової психології і рефлексивно застосовувати їх у практичній діяльності;
- виокремлювати дослідницьку проблему і планувати психологічне дослідження;
- проводити психодіагностичні обстеження, встановлювати психологічний діагноз;
- інтерпретувати дані психодіагностики, робити висновки;
- аналізувати й інтерпретувати окремий випадок за запитом;
- планувати і здійснювати систему консультативно–корекційних процедур, адекватних життєвій проблемі особистості;
- застосовувати різні способи психотерапевтичної взаємодії з клієнтом;
- планувати і здійснювати систему реабілітаційних заходів;
- гнучко реагувати на індивідуальні випадки, рефлексивно ставитись до проблем клієнта;
- відновлювати свої фахові знання, мати тенденції до професійно–особистісного зростання;
- реалізувати професійно–етичні вимоги і положення у відповідності до існуючих нормативів.

II. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ.

У протоколі засідання державної екзаменаційної комісії фіксуються оцінки, одержані на державному екзамені або під час захисту дипломної роботи, в національній шкалі, шкалах університету та ECTS.

Шкала оцінювання:

Підсумкова оцінка університету (нормований рейтинговий бал)	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою		Визначення ECTS
		Іспит, диф. залік	Залік	
90–100	A	<i>Відмінно</i>	<i>Зараховано</i>	ВІДМІННО - відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
82–89	B	<i>Добре</i>		ДУЖЕ ДОБРЕ - вище середнього рівня з кількома помилками
74–81	C			ДОБРЕ - в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок
64–73	D	<i>Задовільно</i>		ЗАДОВІЛЬНО - непогано, але зі значною кількістю недоліків
60–63	E			ДОСТАТНЬО - виконання задовольняє мінімальні критерії
35–59	FX	<i>Незадовільно</i>	<i>Незараховано</i>	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно працювати перед тим, як отримати залік (позитивну оцінку)
0–34	F			НЕЗАДОВІЛЬНО - необхідна серйозна подальша робота

За національною шкалою.

“Відмінно”

Теоретична складова. Студент вільно володіє понятійним апаратом, розуміє закономірності функціонування і розвитку психіки людини, глибоко розкриває особливості становлення особистості в онтогенезі та окремі аспекти індивідуальних варіантів і стильових особливостей розвитку, ґрунтовно характеризує соціально-психологічні механізми і закономірності існування особистості в соціумі, досконало розкриває фундаментальні сучасні підходи до діагностичної і консультативно-корекційної роботи в галузі практичної психології.

Рефлексивно-прикладна складова. Студент виявляє досконалу здатність до аналізу науково-психологічних закономірностей і їхньої реалізації в межах конкретної ситуації практично-психологічної діяльності, здатен адекватно використовувати загальні психологічні положення відносно вікових, гендерних, індивідуальних особливостей людини, може робити аргументований відбір інструментарію, організовувати психодіагностичні процедури в межах наявної проблеми, орієнтуватися в аспектах реабілітації граничних станів особистості тощо.

Практично-аналітична складова. Студент здатен здійснювати аргументований всебічний психологічний аналіз ситуацій, давати вірну інтерпретацію природи явища, творчо планувати консультативно-корекційну діяльність в конкретному випадку.

“Добре”

Теоретична складова. Студент володіє понятійним апаратом, володіє знаннями основних закономірностей функціонування і розвитку психіки людини, знає особливості становлення особистості в онтогенезі та окремі аспекти індивідуальних варіантів і стильових особливостей розвитку: з незначною допомогою викладача характеризує соціально-психологічні механізми і закономірності існування особистості в соціумі, має уявлення про фундаментальні сучасні підходи до діагностичної і консультативно-корекційної роботи в галузі практичної психології.

Рефлексивно-прикладна складова. Студент виявляє здатність до аналізу науково-психологічних закономірностей і їхньої реалізації в межах конкретної ситуації практично-

психологічної діяльності, здатен використовувати загальні психологічні положення відносно вікових, гендерних, індивідуальних особливостей людини, може організовувати психодіагностичні процедури в межах наявної проблеми, орієнтуватися в аспектах реабілітації граничних станів особистості тощо.

Практично-аналітична складова. Студент здатен здійснювати психологічний аналіз ситуацій, давати інтерпретацію природи явища, планувати консультативно-корекційну діяльність в конкретному випадку.

“Задовільно”

Теоретична складова. Студент володіє основним понятійним апаратом, розуміє і відтворює основні закономірності функціонування і розвитку психіки людини, з допомогою додаткових запитань викладача розкриває суть розкриває особливості становлення особистості в онтогенезі та окремі аспекти індивідуальних варіантів і стильових особливостей розвитку, характеризує соціально-психологічні механізми і закономірності існування особистості в соціумі, має уявлення про фундаментальні сучасні підходи до діагностичної і консультативно-корекційної роботи в галузі практичної психології. Відповіді є неповними, проте з несуттєвими неточностями.

Рефлексивно-прикладна складова. Студент виявляє окремі здатності до аналізу науково-психологічних закономірностей і їхньої реалізації в межах окремих ситуацій практично-психологічної діяльності, може використовувати загальні психологічні положення відносно вікових, гендерних, індивідуальних особливостей людини, може з підтримкою викладача обґрунтовувати психодіагностичні процедури в межах наявної проблеми, орієнтується в окремих аспектах реабілітації граничних станів особистості тощо.

Практично-аналітична складова. Студент дає недостатньо аргументований психологічний аналіз ситуацій та інтерпретацію природи явища, має уявлення про планування консультативно-корекційної діяльності в конкретному випадку.

“Незадовільно”

Студент не розуміє і не відтворює чинники та закономірності формування процесів і явищ, не має чіткого розуміння понять і термінів, відповіді на питання дає нелогічні, неточні і неаргументовані.

III. ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ, СТРУКТУРА ЗАВДАНЬ.

Державний екзамен з практичної психології усний. Кожен екзаменаційний білет включає три питання:

- теоретичне;
- прикладне;
- аналіз, інтерпретація конкретної ситуації.

Студенти під час іспиту можуть користуватися програмою ДЕК, довідниковими матеріалами, документами.

IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Загальна психологія

1.1. Проблеми та сучасний стан психологічної науки

Проблеми, завдання, будова сучасної психології. Сучасна психологія, її завдання, основні проблеми і місце в системі наук. Структура та міждисциплінарні зв'язки психологічної науки. Основні галузі психологічних знань та їх характеристика. Практична психологія. Проблеми сучасної психології. Дослідження самого предмету науки, проблема розвитку психіки, дослідження структури і взаємозв'язку різних форм психічної діяльності, умови реалізації творчої особистості та ін. Основні групи завдань психологічної науки: науково-дослідні, діагностичні, корекційні. Завдання практичної психології.

Напрями сучасної психології. Біхевіоризм, необіхевіоризм і їх ставлення до "психології свідомості". Одиниця психологічного аналізу. Рефлексологія і її сутність. Психоаналіз. Вчення З.Фрейда про неусвідомлені явища психіки. Інші психоаналітичні теорії. Етапи розвитку психологічної науки, виділені О.М.Леонтьєвим ("панпсихізм", "біопсихізм", "нейропсихізм", "антропсихізм". Напрями психології, виділені В.Д.Роменцем, Ю.Л.Трофімовим (міфологічний, філософський та науковий). Інші сучасні напрями: неофрейдизм, гештальт психологія, когнітивна психологія, гуманістична та генетична психологія.

Методи психологічного дослідження. Методологічні проблеми психології. Принципи побудови психологічних досліджень. Основні вимоги до методів психологічного дослідження. Єдність методології, методу та конкретних методик досліджень. Етапи проведення психологічного дослідження. Різні підходи до класифікації методів дослідження. Спостереження, його різновиди та умови і специфіка застосування. Експеримент і його різновиди. Генетико-моделюючий експеримент. Інші методи психологічного дослідження: анкета, тести, бесіда, інтерв'ю, соціометрія. Поняття про методи активного психологічного впливу (метод психологічної консультації, корекції, тренінги, терапії, реабілітації).

Природа та сутність психіки людини. Психологічні теорії філогенезу психіки людини. Натуралістична теорія. Суспільно-історична теорія (школи: соціологічна, культурно-історична, історичної психології). Марксистська теорія. Передумови, умови та фактори формування психіки людини. Основні властивості психіки людини: єдність свідомого та несвідомого, ідеального та матеріального, суб'єктивного та об'єктивного, частини і цілого, стану і процесу, біологічного і соціального. Означення та основні функції психіки людини. Матеріальні основи та фізіологічні механізми психіки. Поняття про френологію. Рефлекторна теорія психіки І. Сеченова та І. Павлова. Теорія функціональної системи П. Анохіна. Психофізична та психофізіологічна проблеми, шляхи їх вирішення. Теорії психофізичного паралелізму, психофізичної взаємодії, психофізичної ідентичності, емерджентного психонейронального монізму, психофізичної єдності.

Індивідуальна свідомість людини як вища форма психічного відображення. Форми свідомості: суспільна, групова, індивідуальна. Загальна характеристика індивідуальної свідомості. Структура індивідуальної свідомості. Буттєвий та рефлексивний рівень свідомості. Біодинамічна тканина дії, чуттєва тканина образу, значення та сенс. Означення індивідуальної свідомості людини та її основні особливості. Предметна свідомість та самосвідомість людини, їх основні функції. Самоспостереження та самооцінка як засоби самопізнання людини. Основні виміри самооцінки людини. Формування самооцінки. Самоприйняття та його зв'язок із самоповагою. Самоконтроль та самовдосконалення. Поняття про "Я-концепцію" людини.

Несвідоме в психіці людини. Історичний погляд на категорію несвідомого (Сократ, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Г. Фехнер, В. Вундт та ін.). Психоаналітична теорія несвідомого З. Фрейда. Сфери психіки за З. Фрейдом. Несвідоме як фундамент психіки, його основні особливості. Передсвідоме та свідоме сфери психіки, їх основні особливості. Несвідоме в аналітичній психології К. Юнга. Структура душі за К. Юнгом. Его, індивідуальне несвідоме та колективне несвідоме. Поняття про архетипи. Означення несвідомого. Загальна характеристика несвідомих психічних явищ людини. Основні функції несвідомого. Співвідношення між несвідомим, підсвідомим та передсвідомим. Класифікація несвідомих психічних явищ. Неусвідомлені механізми свідомих дій (неусвідомлені автоматизми, явища неусвідомленої установки,

неусвідомлені супроводи свідомих дій). Неусвідомлені чинники свідомих дій. Надсвідомі процеси. Співвідношення свідомих та несвідомих психічних явищ людини.

Походження та історичний розвиток психіки тварин. Відображення як загальна властивість матерії. Форми відображення у неживій природі. Поняття про відображення, філогенез, онтогенез, розвиток, психічний розвиток. Допсихічні форми відображення у живій природі. Поняття про біотичні та абіотичні подразники, подразливість, тропізми. Проблема виникнення та розвитку психіки тварин. Об'єктивні критерії наявності психіки. Наукові теорії виникнення психіки тварин. Поняття про чутливість та поведінку тварин. Гіпотетичні причини виникнення психіки у тваринному світі. Наукові теорії розвитку психіки тварин. Розвиток психічних форм відображення та поведінки тварин. Стадія сенсорної психіки. Нижчий рівень сенсорної психіки. Родова поведінка тварин (кінези і таксиси). Індивідуально-мінливі форми поведінки тварин. Вищий рівень сенсорної психіки. Стадія перцептивної психіки. Вищий рівень перцептивної психіки. Інстинкти тварин, їх основні ознаки та механізми. Поняття про облігатне навчання та імпринтинг. Групова та ритуальна поведінка тварин. Вищий рівень перцептивної психіки. Навички тварин, їх основні ознаки та закони формування. Факультативне навчання. Передумови формування інтелектуальної поведінки тварин. Найвищий рівень перцептивної психіки. Інтелектуальна поведінка тварин, їх основні ознаки. Спілкування тварин. Означення психіки тварин, її основні властивості та тенденції розвитку. Психіка тварин — біологічна передісторія розвитку психіки людини.

Психологічний аналіз діяльності. Поняття про діяльність. Розробка теорії діяльності у вітчизняній психології (М.Я.Грот, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв та ін.) і їх внесок у розвиток теорії діяльності. Предметний характер людської діяльності. Діяльність і активність суб'єкту. Потреби як джерело активності. Потреби людини і мотивація діяльності. Суспільна природа людини. Єдність свідомості і діяльності. Діяльність і установка. Будова діяльності людини. Дія як процес, спрямований на досягнення поставленої мети. Дії і рухи. Управління діями і їх контроль, операції. Мотиваційно-особистісні аспекти. Походження внутрішньої психічної діяльності із діяльності зовнішньої практичної (інтеріоризація). Роль екстеріоризації для контролю психічних процесів. Освоєння діяльності. Формування навичок і основні закономірності вправ. Структура і взаємодія навичок. Виникнення умінь. Звички та їх роль у поведінці людини. Основні види діяльності. Ігрова діяльність і її психологічні особливості. Роль гри в розвитку дитини. Навчальна діяльність і її психологічні особливості. Трудова діяльність.

1.2. Пізнавальна діяльність особистості

Загальна характеристика пізнавальної діяльності. Структура пізнавальної діяльності та її функції. Особливості пізнавальної діяльності. Пізнання як базова потреба особистості. Чуттєве та абстрактне пізнання, процес пізнання і особистість. Пізнавальна сфера і вольова регуляція поведінки особистості. Пізнання і емоції. Вищі психічні функції. Механізми психічної діяльності.

Увага, як регулятор пізнавальної діяльності особистості. Поняття про увагу. Мимовільна, довільна і післядовільна увага: характеристика причин їх виникнення. Увага в навчальному процесі. Шляхи підтримки уваги в навчанні. Індивідуальна, групова і колективна увага. Зовнішня і внутрішня увага. Фізіологічні основи уваги. І.П.Павлов, О.О.Ухтомський, Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин про механізми мозкової діяльності. Сучасні уявлення про нейропсихологічні основи уваги. Структура уваги. Стійкість уваги. Переключення уваги. Розподіл уваги. Об'єм уваги. Види уваги. Вікові та індивідуальні особливості. Розвиток та виховання уваги. Методи вивчення уваги.

Перцептивні процеси особистості. Поняття про відчуття. Рефлекторна природа відчуттів. Рецептори і аналізатори. Відбір інформації у відчуттях. Класифікація відчуттів. Види відчуттів. Загальні властивості відчуттів. Чутливість і її вимір. Адаптація. Взаємодія відчуттів. Сенсibiliзація. Синестезія. Удосконалення відчуттів у результаті вправ. Компенсаторні властивості у сфері відчуттів. Відмінність та подібність відчуттів і сприймання. Побудова перцептивного образу. Перцептивна діяльність. Роль моторних компонентів у сприйманні. Механізми сприймання. Види сприймання: зорове, слухове, нюхове, дотикове, смакове; сприймання часу, простору, руху; мимовільне і довільне сприймання. Спостереження і умови його ефективності. Особливості сприймання: предметність, цілісність, структурність, константність,

осмисленість. Закономірності сприймання: аперцепція, ілюзії, взаємодія фону і об'єкту. Індивідуальні особливості сприймання. Методи вивчення сприймання.

Мнемічні процеси особистості. Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті. Критика асоціаністських, гештальтпсихологічних теорій пам'яті. Пам'ять і діяльність особистості. Фізіологічні основи пам'яті. Фізичні, хімічні і біологічні теорії механізмів пам'яті. Уявлення пам'яті. Види пам'яті. Процеси пам'яті. Запам'ятовування і дія. Дослідження П.І.Зінченка, А.О.Смирнова, Б.В.Зейгарник, Г.Еббінгауза, В.Я.Ляудіс. Короткотривала і довготривала пам'ять. Оперативне запам'ятовування. Мимовільне і довільне запам'ятовування. Мотиви запам'ятовування. Смыслове і механічне запам'ятовування. Заучування, способи і прийоми його організації. Відтворення і впізнавання. Мимовільне і довільне відтворення. Пригадування і спогади. Темпи забування. Збереження. Ремінісценція. Ретроактивне і проактивне гальмування. Індивідуальні особливості пам'яті. Методи дослідження пам'яті.

Мислення як вища форма пізнавальної діяльності. Соціальна природа мислення. Мислення і особистість. Детермінація мислення. Мислення і чуттєве пізнання. Вивчення мислення в психології і логіці. Мисленнєві операції. Аналіз і синтез у процесі мислення. Узагальнення, порівняння, класифікація та ін. Поняття. Судження. Умовисновки. Мислення і мовлення. Єдність мислення і мовлення. Фізіологічні основи мислення. Внутрішнє мовлення і роль скритих мовленнєвих реакцій у процесі мислення. Роль слова у формуванні понять. Історичний процес утворення понять. Формування понять у процесі навчання. Мислення як діяльність. Мотивація мисленнєвої діяльності. Проблемна ситуація і задача. Мислення і процес розв'язку задач. Імовірна структура мисленнєвої діяльності. Формування розумових дій (П.Я.Гальперін). Психологічні проблеми комп'ютеризації навчання. Види мислення і його індивідуальні особливості. Теоретичне й емпіричне мислення (дослідження В.В.Давидова). Значення цілеспрямованості мислення. Культура розуму. Методи вивчення мислення.

Уява як специфічний людський вид діяльності. Поняття про уяву. Соціальна природа уяви. Уява і особистість. Уява і сприймання. Уява і творчість. Активна роль уяви в проблемних ситуаціях, які характеризуються дефіцитом інформації. Уява як "образне мислення". Роль фантазії в художній і науковій творчості. Випереджаюче відображення в процесі уяви. Види уяви. Пасивна фантазія, марення. Мрія і практична діяльність. Аналітико-синтетичний характер процесу уяви. Способи синтезування, які забезпечують виникнення образів фантазії. Фізіологічні основи уяви. Індивідуальні якості уяви. Роль фантазії в ігровій діяльності дитини і творчій діяльності дорослого. Методи дослідження уяви.

1.3. Емоційно-вольові процеси та стани особистості

Емоційні процеси особистості. Поняття про почуття. Почуття і потреби людини. Роль почуттів у практичній і пізнавальній діяльності. Сигнальна і регулятивна функція емоційних станів. Фізіологічні основи почуттів. Теорії емоцій і почуттів. Форми переживання почуттів. Емоції. Афекти. Настрої фрустрації, тривога. Емоційний стрес. Основні емоційні стани і їх зовнішнє вираження. Динаміка почуттів. Історична обумовленість почуттів людини. Почуття і особистість. Зміст вищих почуттів. Моральні почуття. Інтелектуальні, естетичні і практичні почуття, їх формування у дітей. Дослідження емоційної сфери людини.

Вольові процеси особистості. Поняття про волю. Теорії волі. Мотиваційна сфера особистості і вольова діяльність. Важливі особливості вольової діяльності. Саморегуляція діяльності. Вольова дія, вчинок (В.А.Романець). Вольова регуляція поведінки. Потяг і бажання. Прагнення особистості. Ризик як вияв активності суб'єкта. Вольовий акт і його структура. Ланки вольового акту. Прийняття рішення і його психологічна характеристика. Вольові зусилля. Локалізація контролю. Відповідальність. Вольові якості особистості і їх формування. Роль колективу у формуванні волі. Виховання і самовиховання волі.

1.4. Психологія індивідуальних властивостей особистості

Поняття інтегральної індивідуальності. Основні теорії індивідуальності. Спеціальна теорія індивідуальності В. Русалова. Компоненти структури індивідуальності.

Характер та його місце у структурі індивідуальності. Риси характеру і закономірна залежність між ними. Соціально-історична обумовленість формування рис характеру. Риси характеру і ставлення особистості до інших людей, до себе, до праці, до природи). Характер як результат виховання і самовиховання. Структура характеру (С. Рубінштейн). Основні структурні

компоненти характеру (Я-концепція, Я-симптомокомплекс рис, Я-система орієнтацій). О. Ф. Лазурський про психологію характеру. Акцентуації характеру. Акцентуації характеру та особливості їх вивчення К. Леонгардом і О. Лічко. Психопатії.

Темперамент та його місце у структурі індивідуальності. Основні напрями дослідження темпераменту диференціальною психологією. Теорії темпераменту: гуморальні, конституційні, психологічні. Факторні теорії темпераменту. Типи ВНД і темперамент. Властивості нервової системи і темперамент. Спеціальна теорія темпераменту В. Русалова. Проблеми мінливості темпераменту. Роль спадкового фактору в походженні властивостей темпераменту. Роль темпераменту в трудовій і навчальній діяльності людини. Темперамент і індивідуальний стиль діяльності. Темперамент і особистість.

Сутність і характеристики здібностей. Теорії здібностей. Структура і характеристики здібностей. Види здібностей. Творчі здібності. Загальна і спеціальна обдарованість. Здібності практичного психолога й умови їх розвитку. Типи інтелектуальних здібностей. Інтелектуальна обдарованість Компетентність, талант і мудрість як форми інтелектуальної обдарованості. Розумова відсталість і деменція. Проблема виміру і визначення здібностей. Можливості компенсації здібностей. Задатки і здібності. Здібності в зв'язку з загальними і парціальними типами вищої нервової діяльності. Проблема спадковості здібностей. Формування здібностей. Залежність розвитку здібностей від навчання. Роль інтересів і нахилів у формуванні здібностей. Роль педагога і сім'ї в розвитку здібностей дітей. Здібності і завдання профорієнтації.

Стать у структурі індивідуальності. Біологічна і психологічна стать. Поняття гендеру у диференціальній психології. Статова ідентичність: сутність феномену, основні концепції. Еволюційна теорія статі: диморфізм, дихроморфізм, дипсихізм. Етологія статі. Статеві відмінності у психологічних якостях.

2. Вікова психологія

2.1. Проблеми психічного розвитку

Віковий розвиток: чинники та закономірності. Поняття про психічний розвиток, дозрівання і зростання. Фактори та закономірності розвитку психіки. Рушійні сили, умови й закони психічного розвитку. Основні підходи до розуміння детермінант розвитку психіки. Принципи розвитку. Співвідношення біологічного та соціального факторів розвитку психіки. Напрями психічного розвитку. Порівняльний аналіз еволюційних, революційних, ситуаційних змін. Основні теорії дитячого розвитку.

Вікова періодизація психічного розвитку. Емпірична та нормативна періодизації. Критерії нормативної періодизації вікового розвитку. Вік як цикл розвитку, що має свою структуру і динаміку. Концепція психологічного віку Л.С. Виготського. Основні складові психологічного віку. Концепція періодизації психічного розвитку Д.Б.Ельконіна.

Розвиток особистості. Етапи розвитку особистості в онтогенезі (Л.І. Божович). Періодизації розвитку особистості за З.Фрейдом, Е.Еріксоном, Л.Кольбергом, А.В.Петровським, В.І. Слободчиковим. Інтелектуальний розвиток. Періодизація інтелектуального розвитку за Ж.Піаже. Інтелектуальний розвиток за Дж.Брунером.

Життєвий цикл та життєві кризи особистості. Поняття про життєвий цикл. Закон періодичності. Характеристика стабільних та критичних періодів. Типологія криз особистості. Поняття вікової кризи. Ознаки та психологічний зміст вікової кризи. Особливості криз дитинства та криз дорослого життя.

2.2. Психологічні особливості вікових періодів розвитку особистості

Психічний розвиток дитини до вступу до школи. Періодизація психічного розвитку дитини до ступу до школи. Новонародженість. Значення спілкування дитини з дорослими для її психічного розвитку в немовлячому віці. Розвиток рецепторної і рухової діяльності. Криза 1 року. Предметно-маніпулятивна діяльність як провідна у ранньому дитинстві. Формування мислення. Раннє дитинство – сензитивний період у розвитку мовлення дитини. Розумовий розвиток як результат оволодіння рідною мовою. Розумовий розвиток як результат оволодіння знаннями про соціальний досвід людини. Усвідомлення „Я-сам” та первинна форма самосвідомості. Соціальні почуття дітей раннього віку. Криза трьох років. Провідна роль гри в психічному розвитку дошкільника. Елементи учіння і праці в діяльності та їх місце і роль у формуванні особистості.

Виникнення ієрархії мотивів як умова довільної поведінки і діяльності дошкільника. Пізнавальна діяльність, її розвиток у дошкільника. Формування умінь, навичок і звичок у дошкільника в умовах зростання його розумової самостійності, моральної вихованості і соціальної активності. Формування емоційної і вольової сфери дошкільника в процесі діяльності і спілкування з дорослими і ровесниками. Формування етичних уявлень і моральних почуттів у дітей. Самооцінка як результат розвитку самосвідомості. Домінуючі мотиви діяльності і поведінки дитини у старшому дошкільному віці. Роль практичного психолога в процесі розвитку дошкільника.

Психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра. Зміни об'єктивних умов психічного розвитку з приходом дитини до школи. Психологічна готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в школі. Характеристика основних показників готовності дитини 6-7-річного віку до шкільного навчання і виховання. Навчальна діяльність як провідний вид діяльності, що визначає психічний розвиток молодших школярів. Динаміка відношення ігрової і навчальної діяльності на різних етапах початкового навчання. Основні вікові новоутворення. Формування особистості молодшого школяра. Довільна регуляція діяльності і поведінки. Формування внутрішнього плану дій. Рефлексія. Особливості пізнавальних інтересів молодших школярів. Розвиток довільно-вольової регуляції і формування характеру. Особливості розуміння і відношення молодших школярів до моральних явищ життя людей. Характеристика міжособистісних стосунків у молодшому шкільному віці. Розвиток пізнавальної діяльності молодшого школяра. Розвиток теоретичного мислення. Роль особистості вчителя в навчанні і вихованні молодшого школяра. Вплив колективу на процес соціального становлення особистості молодшого школяра. Основні напрями роботи психолога з молодшим школярем: робота з розвитку «уміння вчитися», пізнавальних процесів, моторики, довільності, а також з побудови стосунків з ровесниками та дорослими.

Психологічні особливості розвитку і формування особистості у підлітковому віці. Загальна характеристика та основні концепції підліткового віку. Якісні етапи в розвитку психіки підлітка. Діалектичний характер взаємовпливу біологічного і соціального факторів психічного розвитку. Основні суперечності психічного розвитку підлітка. Природа та зміст підліткової кризи. Соціальна ситуація розвитку підлітка. Аналіз різних поглядів на провідну діяльність у підлітковому віці. Почуття дорослості як головне психологічне новоутворення підліткового віку. Початок розвитку самосвідомості в підлітковому віці як якісний новий етап у формуванні особистості дитини. Особливості самооцінки. Якісні зміни в мотиваційній сфері. Різне посилення потреби в самоствердженні і визнання з боку колективу. Підліткові інтереси. Потреби в дружбі, спілкуванні, в зразку для наслідування, ідеалі. Особливості сфери почуттів. Особливості волі. Провідна роль взаємостосунків з людьми у формуванні особливостей підлітка. Взаємостосунки хлопчиків і дівчаток у підлітковому віці. Якісні зміни в пізнавальній сфері підлітків. Інтелектуалізація усіх пізнавальних процесів. Довільний характер сприйняття, пам'яті, фантазії. Індивідуально-психологічні особливості та їх вплив на вияв загальних закономірностей розвитку психіки і поведінки в підлітковому віці. Причини відхилення поведінки «важких» підлітків як крайній вияв загальних закономірностей розвитку особистості в цьому віці. Основні напрями роботи психолога з молодшими та старшими підлітками.

Психологічні особливості становлення особистості в юності. Соціальна ситуація розвитку та проблема провідної діяльності в ранній юності. Єдність професійних, пізнавальних інтересів і мотивів поведінки в навчальній діяльності у юнацькому віці. Розвиток самосвідомості. Психологічна готовність до особистісного та професійного самовизначення. Усвідомлення себе як особистості та індивідуальності. Особливості почуттів і волі в юнацькому віці. Формування ціннісних орієнтацій і цілісного характеру. Особливості розумової діяльності в юності. Формування теоретичного мислення і стилю розумової діяльності. Взаємостосунки з ровесниками та зі старшими. Взаємостосунки між юнаками і дівчатами. Криза 17 років. Умови розвитку в пізній юності. Варіанти життєвого шляху в юності. Особливості університетського середовища та студентська субкультура. Особливості професійної діяльності. Психологічні особливості формування професійних інтересів, нахилів і здібностей у юнацькому віці. Розумова самостійність як умова глибокого і міцного засвоєння основ наук, професійних умінь і навичок. Роль суспільної думки колективу у формуванні професійної спрямованості особистості. Спілкування при виконанні колективної роботи як засіб формування моральної свідомості, здібностей до самостійного творчого мислення. Самоуправління і самообслуговування як засіб виховання і самовиховання. Основні напрями роботи психолога з молодшими та старшими підлітками.

Специфічні особливості розвитку особистості дорослої людини. Дорослість як предмет психологічного дослідження. Психічна зрілість та психологічний вік дорослої людини. Індивідуальна, суб'єктна, особистісна зрілість, зрілість індивідуальності. Віковий розвиток дорослого: фактори та специфічні закономірності. Нормативні вікові, нормативні історичні, ненормативні вікові чинники. Особливості криз дорослого життя. Проблеми періодизації психічного розвитку дорослої людини. Молодість та посттридцятиріччя. Перевірка правильності вибору професії та набуття професіоналізму, автономізація від батьківської родини, пошук супутника життя та створення власної родини, прийняття батьківської ролі та відповідальності за виховання своїх дітей. Зміни в інтелекті та особистості молодого дорослого. Смысл кризи тридцятиріччя та середини життя.

Життєві завдання в середині життя. Динаміка кристалізованого та плинного інтелекту. Компенсаторні явища у психіці дорослого. Досягнення зрілої відповідальності як головне новоутворення середньої дорослості віку. Криза 50-років. Криза виходу на пенсію. Пізня дорослість як етап пристосування до стрімких процесів інволюції в організмі людини, до виходу на пенсію та зменшення доходів, здійснення перебудови у взаємодії з найближчим оточенням, пристосування до втрат близьких людей і самотності. Позитивні зміни та деструктивні зміни в пізнавальній сфері старших людей. Мудрість як новоутворення пізнього віку. Досягнення цілісності Я. Типології старіння. Творча діяльність як фактор, що протистоїть інволюції людини. Психологічні проблеми вмирання та смерті.

3. Педагогічна психологія

Психологія навчання як єдності учбової та педагогічної діяльності. Освіта у загальнокультурному контексті. Педагог як суб'єкт професійної діяльності: зміст педагогічної діяльності, педагогічні вміння та здібності, стилі педагогічної діяльності. Зміст та сутність психології навчання. Напрями навчання у сучасній освіті: проблемне навчання (В.Оконь, В.А.Крутецький), програмове навчання (Б.Скіннер, Н.Краудер, О.М.Матюшкін), навчання на основі теорії поетапного формування розумових дій П.Я.Гальперіна, сугестопедичне навчання (Г.К.Лозанов), знаково-контекстне навчання (А.Вербицький), модульне навчання. Особистісно-діяльнісний підхід як основа організації навчання. Двостороння єдність навчання та учіння в освітньому процесі. Співвідношення навчання та розвитку. Розвивальне навчання у вітчизняній освітній системі. Л.С.Виготський про співвідношення навчання та розвитку. Розвивальне навчання за системою Л.В.Занкова. Розвивальне навчання за системою Д.Б.Ельконіна - В.В.Давидова.

Психологія учбової діяльності та її суб'єкт. Учбова діяльність – специфічний різновид діяльності. Структурні компоненти учбової діяльності: спонукальний, програмно-цільовий, операційний, контрольно-регулюючий. Учбова мотивація: інтерес, мотиваційні орієнтації, ставлення до навчання, цілепокладання у структурі учбової мотивації. Самостійна робота як вища форма учбової діяльності. Рівні самостійності в учінні. Роль педагога у формуванні умінь вчитися самостійно. Психологія суб'єкта учбової діяльності (молодшого школяра, підлітка, юнака, студента). Розумова самостійність як показник сформованості учбової діяльності. Научуваність як найважливіша характеристика суб'єкта учбової діяльності. Інтелектуальні властивості, що визначають научуваність. Показники научуваності: активність орієнтування у нових умовах, ініціатива у виборі завдань, гнучкість у розв'язанні навчальних завдань, наполегливість у досягненні цілей, сприйнятливості до допомоги іншого. Взаємозв'язок когнітивного й емоційного в процесі учіння. Учіння як фактор безперервної освіти. Психодіагностика научуваності за З.І.Калмиковою, вивчення сформованості компонентів учбової діяльності та умінь вчитися самостійно.

Психологія виховання і самовиховання. Вивчення психологічних механізмів формування особистості - основне завдання психології виховання. Питання становлення і розвитку особистості у вітчизняній педагогічній психології. Л.С.Виготський про сутність виховання. Проблема розвитку особистості в роботах зарубіжних психологів. Діяльність і формування особистості. Потреби – основне джерело мотивів. Місце і роль спілкування та міжособистісних стосунків у формуванні та самореалізації особистості учня. Самовиховання: сутність та методи самовиховання. Формування психологічної готовності школяра до професійного самовизначення і вибору професії. Роль сім'ї у вихованні молодого покоління. Закономірності виховання, важливість їх врахування при здійсненні виховних впливів. Психологічне обґрунтування виховних впливів. Моральна вихованість як головна характеристика

зрілої, цілісної особистості. Проблема виміру вихованості школяра: показники і критерії вихованості. Рівні моральної вихованості за Л.Кольбергом, К.Платоновим.

Учбово-педагогічне співробітництво в освітньому процесі. Педагогічне спілкування як форма взаємодії суб'єктів освітнього процесу: спрямованість, специфіка, моделі педагогічного спілкування. Соціально-психологічні аспекти педагогічного спілкування: механізми міжособистісного сприйняття у педагогічному процесі; чинники соціально-перцептивних спотворень у навчальному процесі. «Бар'єри» педагогічного спілкування. Основні сфери ускладнень у педагогічній взаємодії. Стили педагогічного спілкування. Вплив характеру педагогічного спілкування на психічний розвиток учнів.

4. Соціальна психологія

4.1. Соціальна психологія спілкування

Міжособистісні стосунки та їх динаміка. Поняття міжособистісних та суспільних стосунків. Структура міжособистісних стосунків. Міжособистісна атракція. Зовнішні (потреба афіліації, емоційний стан партнерів, просторова близькість) та внутрішні чинники (фізична привабливість, стиль спілкування, подібність, доповнення, підтримка) атракції. Соціальні емоції. Емоції та почуття як основа міжособистісних стосунків. Керування емоціями та почуттями у соціальній взаємодії. Динаміка міжособистісних стосунків. Стадії зближення, близькості, диференціації, віддалення.

Міжособистісне спілкування як предмет наукового пізнання. Поняття спілкування. Теоретичні підходи до розуміння сутності спілкування. Різновиди, рівні, форми спілкування. Структура та функції спілкування. Мотиваційна сфера спілкування.

Психологічні закономірності комунікації. Поняття соціальної комунікації. Особливості міжособистісної комунікації. Структура мовленнєвої комунікації. Функції мовлення у міжособистісному спілкуванні, особливості та закономірності організації та розвитку мовленнєвої комунікації. Мовлення та взаєморозуміння. Поняття невербальної комунікації, її значення у процесі спілкування. Особливості невербальної комунікації. Відмінності від вербальної комунікації. Основні канали невербальної комунікації: оптико-кінетичний, аудіальний, ольфакторний, тактильно-кінетичний. Проксеміка. Основні труднощі інтерпретації невербального повідомлення.

Міжособистісне сприймання. Поняття соціальної перцепції. Співвідношення понять: соціальне сприйняття, взаєморозуміння та взаємопізнання людей. Міжособистісне сприйняття як окремий випадок соціального сприйняття. Ефекти міжособистісного сприйняття. Ефекти першого враження та їх природа. Механізми взаєморозуміння: ідентифікація, емпатія, рефлексія. Процес категоризації. Точність міжособистісної перцепції. Імплицитні теорії особистості. Загальне уявлення про когнітивну складність чи простоту особистості. Інтерпретація інших. Атрибуція. Каузальна атрибуція.

Міжособистісна взаємодія. Поняття соціальної взаємодії. Міжособистісна взаємодія: взаємні дії та співвіднесення цілей індивідів стосовно одне одного. Взаємодія на соціально-рольовому, діловому та інтимно-особистісному рівнях. Теорії міжособистісної взаємодії. Способи організації міжособистісної взаємодії за Е.Берном. Структура та різновиди міжособистісної взаємодії. Співробітництво та конкуренція як основні різновиди взаємодії. Форми міжособистісної взаємодії. Деструктивні форми взаємодії: агресія, упередження, обман, егоїзм. Альтруїстична поведінка у взаємодії. Взаємодія на рівні дружби і любові. Поняття дружби як особливої форми взаємодії. Гендерні особливості дружби. Любов. Чинники та структура любові. Культура та інтерпретація індивідом свого стану, як любові.

Конфліктна взаємодія. Поняття конфліктної взаємодії. Основні підходи до вивчення конфліктів: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та організаційний. Структура конфлікту: інцидент, об'єкт, предмет конфлікту, розвиток та вирішення конфлікту. Типологія конфліктів. Ділові та емоційні конфлікти. Комунікативні та інтерактивні конфлікти. Вертикальні та горизонтальні конфлікти. Конструктивні та деструктивні. Причини виникнення конфліктів. Динаміка конфліктів. Сфери прояву міжособистісних конфліктів і способи вирішення. Мотиви та цілі учасників конфлікту. Регулятори конфліктної взаємодії. Соціально-перцептивні регулятори. Стратегії поведінки особистості в конфлікті (концепція Томаса-Кілмена). Тактики конфліктної

взаємодії. Роль установки на взаємодію учасників конфлікту (позитивна, невизначена, негативна) на його результат. Методи саморегуляції в конфліктних ситуаціях.

Міжособистісний вплив та його механізми. Поняття психологічного впливу. Особистісний вплив. Стратегії та тактики впливу. Імперативна, маніпулятивна та розвивальна стратегії впливу. Розпізнавання та протидія маніпуляції. Тактики впливу в роботі психолога. Самопрезентація як тактика впливу.

Труднощі спілкування. Різновиди труднощів. Деформації спілкування та їх види. Психологічні перешкоди спілкуванню, що виникають на шляху отримання інформації. Макро- та мікро бар'єри. Причини комунікативних бар'єрів. Засоби фасцинації.

4.2. Соціальна психологія груп та спільнот

Мала група як предмет психологічного дослідження. Поняття соціальної групи. Специфіка соціально-психологічного підходу. Ознаки соціальної групи. Класифікація соціальних груп. Основні психологічні характеристики групи. Поняття соціального впливу. Деперсоналізація. Соціальна фасилітація. Соціальна лінь. Огурплення мислення. Конформність. Вплив меншості. Міжгрупова взаємодія. Внутрішньогруповий фаворитизм та міжгрупова дискримінація. Механізми міжгрупових стосунків. Основні напрями дослідження малої групи в історії соціальної психології. Поняття малої групи. Проблема верхньої та нижньої межі малої групи. Класифікації малих груп. Детермінанти виникнення малої групи. Взаємодія соціальних та психологічних причин виникнення малої групи. Параметри, що характеризують місце індивіда у групі. Параметри, що характеризують групу як ціле. Композиція. Структура. Спільна діяльність.

Групова динаміка. Поняття «групової динаміки». Основні динамічні процеси в малій групі. Груповий тиск. Лідерство. Групова єдність. Прийняття групового рішення. Дискусія як спосіб організації групового рішення. Види групової дискусії. Розвиток малої групи як психологічної спільноти. Різні моделі групового розвитку (Б.Такмен, А.В.Петровський, Л.І.Уманський). Роль спільної діяльності у розвитку групи. Механізми розвитку групи (конфлікт, вплив меншості, ідеосенкризійний кредит, ціннісний обмін), механізми стабілізації групи (конформність, згуртованість, сумісність і спрацьованість). Лідерство та керівництво в організаціях. Особистий вплив, влада, лідерство. Теорії лідерства. Різновиди лідерства. Стиль лідерства та ефективність групової діяльності. Стадії розвитку групи. Двовимірна модель розвитку групи Б.Такмена. Поетапний розвиток групи як колективу Уманського. Універсальні етапи: орієнтація, конфлікт, динамічна рівновага.

Сім'я як мала група. Сім'я як мала група. Специфічні і неспецифічні функції, сучасні моделі сім'ї та їх структура. Психологічні особливості сімейного спілкування. Види взаємодії в сімейних стосунках. Сімейно-рольова структура. Поняття сімейної ролі. Типи розподілу сімейних ролей. Статеврольова диференціація в сім'ї. Процеси інтеграції та адаптації на початковому етапі. Психологічна сумісність. Основні психологічні моделі батьківсько-дитячих стосунків. Конфлікт у сім'ї. Порушення життєдіяльності сім'ї. Поняття латентного сімейного порушення. Сім'я як джерело психічної травми. Травматизуючі стани особистості в сім'ї. Діагностика порушень в сім'ї.

Психологія організації як середньої соціальної групи. Психологічна специфіка середньої соціальної групи. Структура, функції організації. Розвиток організації. Чинники ефективності діяльності організації. Соціально-психологічний клімат та корпоративна культура. Конфлікти в організації та їх вирішення. Механізми впровадження інновацій.

Психологія великих соціальних груп та міжгрупових відносин. Зміст та структура психології великої соціальної групи. Великі соціальні групи: поняття, ознаки, рівні розвитку. Основні проблеми дослідження великих груп у соціальній психології. Різновиди великих груп: організовані та стихійні. Характеристика стабільних груп. Поняття соціальної страти. Соціально-психологічний портрет основних соціальних страт в Україні. Психологічні особливості етнічних груп (психологічний склад, національний характер, національна ментальність, національна самосвідомість, етнічні стереотипи). Психологічні характеристики релігійних спільнот. Особливості психології стихійних груп. Маса. Публіка. Натовп. Різновиди натовпів. Поведінка людини у натовпі. Механізми впливу у великих групах. Масовидні явища у великих дифузних групах: паніка, чутки, мода. Специфіка міжгрупової взаємодії та міжгрупового сприймання.

4.3. Соціальна психологія особистості

Проблема особистості в соціальній психології. Специфіка соціально-психологічної проблематики особистості. Особистість у соціальних групах. Розуміння особистості та уявлення про її структуру, умови та рушійні сили розвитку у вітчизняних (С.Л.Рубінштейн, Б.Г.Ананьєв, В.Н.Мясищев) та зарубіжних (З.Фрейд, К.-Г.Юнг, А.Адлер, К.Хорні, Е.Фромм, Г.Салліван, К.Роджерс, А.Маслоу, В.Франкл та ін.) теоріях особистості. Соціально-конструктивістський підхід до розуміння особистості. Ризомна структура особистості. Соціально-психологічні властивості особистості.

Соціальна настанова: поняття, структура (емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти) та функції. Історія вивчення соціальної настанови. Проблема атиюд у соціальній психології. Динаміка соціальних настанов. Способи зміни соціальних настанов. Стереотипи та упередженість. Настанови та реальна поведінка людини. Пояснення феномена Ла-Пьєра. Методи оцінки настанов.

Самосвідомість та ідентифікація. Самосвідомість та її розвиток в онтогенезі. Рівні самосвідомості. Ідентифікація та самоідентичність. Історія вивчення ідентичності. Дослідження ідентичності в психоаналізі, інтеракціонізмі та когнітивізмі: поняття, структура, розвиток. Співвіднесення понять: ідентичність, Я-концепція, «Я», уявлення особистості про себе, самоставлення, самосвідомість. Вплив ідентичності на соціальну поведінку особистості.

Соціалізація та індивідуалізація як дві сторони взаємодії особистості та суспільства. Поняття соціалізації. Фактори та критерії соціалізації. Процес соціалізації. Проблема етапності процесу соціалізації. Поняття асоціалізації, десоціалізації та ресоціалізації особистості. Психологічні механізми соціалізації. Основні інститути соціалізації. Гендерна соціалізація. Порівняльний аналіз соціалізації на різних вікових етапах. Індивідуалізація як набуття свободи, автономії та власної позиції особистості. Взаємозв'язок соціалізації та індивідуалізації у різних концепціях особистості.

5. Психологія особистості

Проблема особистості в психологічній науці. Проблема особистості в системі наук про людину, її міждисциплінарний статус. Індивід, особистість, індивідуальність.

Сутність поняття „особистість” у психології. Проблема визначення особистості у вітчизняній і зарубіжній психології. Основні підходи до вивчення особистості в зарубіжній психології (персонології): біогенетичний, соціогенетичний, психогенетичний, експериментальний, психометричний. Системно-діяльнісний, історико-еволюційний, вчинковий підходи до вивчення особистості у вітчизняній психології.

Основні психологічні характеристики особистості. Свідомість, самосвідомість, стійкість, змінюваність, активність, єдність, спрямованість, цілісність. Взаємозв'язок індивідних, суб'єктних і особистісних характеристик людини.

Психологічна структура особистості. Підходи до визначення структури особистості у психології: структурний і типологічний. Модифікації структури особистості у психоаналізі. Теорії рис особистості. Ендопсихічна і екзопсихічна структура особистості. Соціально-психолого-індивідуальний підхід: Б.Г.Ананьєв, А.В.Петровський, С.Л. Рубінштейн. Типове та індивідуальне в структурі особистості. Діяльнісний підхід: структура особистості О.М.Леонтьєва. Генетичний підхід. Особистість як “система систем” (Г.С.Костюк). Проблема синтезу психологічної структури особистості. Тривимірна структура особистості. Моністична структура особистості В.Ф.Моргуна.

Психологічні типології особистості. Конституційний напрям: Е.Кречмер, В.Шелдон. Типологія особистості Г.Айзенка. Психоаналітичні типологічні моделі: А.Лоуен. Типологічна модель особистості К.Юнга. Типологічні моделі соціальних характерів: Е.Фромм, Е.Шостром, Б.С.Братусь. Соціонічна модель особистості: А.Аугустінавігуге, В.Гуленко.

Самосвідомість особистості. Загальна характеристика самосвідомості особистості "Я – об'єкт" і "Я – суб'єкт". "Я – концепція", її структура, різновиди. Емоційно-ціннісна складова Я-концепції. Самооцінка та її роль для становлення самосвідомості особистості. Поведінкова складова Я-концепції. Механізми функціонування і розвитку Я-концепції. Функції Я-концепції. Психічне здоров'я та Я-концепція.

Спонукальна (мотиваційна) сфера особистості. Основні структурні компоненти мотиваційної сфери. Потреба як універсальна властивість живих систем і як основа процесів

мотивації. Загальна характеристика потреб особистості. Проблема класифікації мотивів і різні підходи до її вирішення (диспозиційний та ситуативний підходи). Різновиди мотивів людини: актуальні й потенційні мотиви, предметні й функціональні, змістовноутворюючі й мотиви-стимули. Структура мотиваційної сфери у диспозиційних концепціях (Ф. Лерша, А. Маслоу, Г. А. Мюррея та ін.). Співвідношення вольових і мотиваційних компонентів у структурі дії. Структура мотиваційних процесів після здійснення дії: когнітивна й емоційна оцінки досягнутого, коректування мети, процеси каузальної атрибуції результатів дій, процеси антиципації. Негативна мотивація: уникнення об'єктів. Покарання й тривожність як основні фактори тенденції до уникнення. Теорія конфлікту: моделі конфлікту К. Левіна й Міллера. Саморегуляція мотивації. Структура і властивості спонукальної сфери. Спрямованість спонукальної сфери та її типи.

6. Психодіагностика

Психодіагностика в структурі психологічної науки та психологічної практики. Визначення психодіагностики як науки, що розробляє методи виявлення і вимірювання індивідуально-психологічних та індивідуально-психофізіологічних особливостей особистості. Особливості становлення психодіагностики. Розвиток вітчизняної психодіагностики. Психологічна оцінка та психологічне діагностування. Міжпредметні зв'язки з іншими психологічними науками. Структура психодіагностики: загальна та спеціальна. Завдання загальної психодіагностики.

Сутність методології, методу, методики психодіагностики. Поняття про діагностичний метод та його особливості. Основні діагностичні підходи. Поняття про психологічний тест як основний метод психодіагностики. Вимоги до тестів. Комп'ютеризовані та комп'ютерні психодіагностичні тести. Класифікації та характеристики психодіагностичних методик. Вимоги до розробників тестів та їх користувачів. Опитувальники особистісні, опитувальники станів і настрою, опитувальники-анкети та ін. Проективні методики. Надійність тесту: основні види та способи встановлення. Стандартизація тесту. Репрезентативність тестових норм. Проективна діагностика як метод вивчення внутрішнього світу особистості. Сутність проєкції у психології та психодіагностиці. Проективні методики дослідження особистості.

Сутність основних ознак і категорій психодіагностики. Психологічний діагноз. Типи психологічного діагнозу: симптоматичний, етіологічний, типологічний. Структурований психологічний діагноз. Прогнозування та психологічний діагноз. Процес становлення психологічного діагнозу. Психодіагностичний процес. Організація психологічного вивчення досліджуваного. Соціально-психологічні особливості діагностування людей різного віку: психодіагностичне дослідження дітей, підлітків, юнаків, людей на етапі зрілості.

Кількісний та якісний аналіз результатів діагностування. Кількісний аналіз: математично-статистичний: дисперсійний, кореляційний, факторний, регресивний, кластерний. Якісний аналіз: систематизація і диференціація, психологічна казуїстика. Типи даних «L»-, «Q»-, «T»-дані. Оцінювання розподілу емпіричних даних. Параметрична та непараметрична статистика. Параметричні та непараметричні критерії. Статистична значущість і статистичний критерій.

Особистість як об'єкт психодіагностичного дослідження. Теорії і загальна структура особистості. Особистісні риси як психодіагностичні категорії. Теоретики психометричних особистісних теорій. Способи виокремлення рис. Теорія рис особистості Р. Б. Кеттела. Дослідження рис особистості Г. Айзенком. Тест ММРІ та його варіанти як діагностичні засоби дослідження особистості. Модель «Великої п'ятірки». Дослідження індивідуальних випадків. Методики діагностування рис особистості.

Діагностика темпераменту та характеру як завдання психодіагностики. Теоретичні основи та основні напрямки діагностування характеру та темпераменту. Методики діагностування темпераментних і характерологічних властивостей особистості

Діагностика інтелекту. Інтелект і розумовий розвиток, основні поняття, теорії, підходи. Поняття про коефіцієнт інтелектуальності (IQ). Критика традиційних тестів інтелекту. Тести для діагностування соціального інтелекту. Тести для діагностування емоційного інтелекту. Сучасні тести для діагностування інтелектуального потенціалу особистості. Особливості діагностування пізнавальних психічних процесів: відчуття та сприймання, увага, пам'ять, мислення, увага.

Проблема діагностування творчих здібностей особистості як актуальна проблема психодіагностики. Творчий потенціал особистості. Проблема діагностики креативності та творчого мислення особистості. Креативність та основні напрями її дослідження психологічною

наукою. Вербальна та невербальна креативність. Особливості діагностики креативності та творчого мислення особистості. Тести для психодіагностики креативності. Інтерпретація результатів. Проективні методики та їх використання для діагностики креативності.

Діагностування сфери стосунків особистості. Поняття про малу групу як соціально-психологічне явище, її структура та процеси, які тут відбуваються. Колектив, шкільний клас як соціальна група та основні параметри їх діагностування: ціннісно-смілова єдність, формальна та неформальна структура, лідерство у колективі. Методики психологічної діагностики сфери стосунків у контексті соціальної групи.

Психодіагностичне дослідження самосвідомості. Теоретичні основи. Методики діагностування самосвідомості. Стандартизовані і нестандартизовані самозвіти. Ідеографічні техніки. Рефрактивні техніки. Загальна характеристика психосемантичних методів діагностики свідомості. Техніка семантичного диференціалу.

Мотивація, мотиваційні зміни, їх діагностика. Особливості мотивації на різних вікових етапах розвитку: молодший школяр, підліток, старшокласник, студент, доросла людина. Необхідність вивчення мотиваційної сфери в навчально-виховному процесі, трудовій діяльності та в поведінці особистості. Психодіагностичні методи вивчення потребнісно-мотиваційної сфери особистості. Психодіагностичні методи вивчення потребно-мотиваційної сфери особистості підлітка, юнака, зрілої людини.

Діагностування професійної діяльності та профорієнтація. Діагностика професійних інтересів. Практичні методи діагностики професійних інтересів: ДДО, Карта інтересів, профорієнтаційні методики. Діагностування професійної діяльності

Діагностування психічних станів особистості як актуальна проблема психодіагностики. Емоції, почуття та психодіагностичні методики їх вивчення. Проблема стресу в діяльності особистості та можливості його діагностики. Проблема вивчення емоційно-вольових властивостей особистості. Діагностика впливу емоційних явищ на поведінку молоді, дорослих людей (емоції, настрої, депресія тощо)

Метод наукового пізнання: поняття, функції. Психологічне наукове дослідження. Поняття «методологія», «метод», «методика». Класифікація методів наукового пізнання. Підходи до класифікації методів психологічного дослідження. Методи теоретичні та емпіричні, організаційні та інтерпретаційно-описові. Класифікації методів психологічного емпіричного дослідження. Тривимірні класифікації психологічних емпіричних методів.

7. Основи психокорекції

7.1. Вступ до психокорекції

Психологічна корекція в системі психологічної практики. Поняття про психологічну корекцію. Історія становлення психологічної корекції як окремого виду психологічної практики в структурі основних терапевтичних напрямків. Місце і роль психологічної корекції в сучасній психологічній науці і практиці: основні відмінності психологічної науки і практики, структура та види психологічної практики; спільне та відмінне у психокорекції, психотерапії, психологічному консультуванні. Види психокорекції: за спрямованістю, за змістом, за формою роботи, за наявністю програм, за характером управління, за тривалістю. Принципи, цілі і завдання психокорекційної роботи. Основні категорії психологічної корекції. Сучасні тенденції розвитку психокорекції, новітні розробки та пошуки.

Техніко-процесуальна складова психокорекційної роботи. Поняття про психокорекційну ситуацію: людина, яка страждає, людина, яка надає допомогу, теорія, набір процедур, спеціальні соціальні стосунки. Особливості складання та види психокорекційних програм. Основні принципи створення програм та їх різновиди. Моделі психокорекційних програм: загальні, типові, індивідуальні. Стандартизована та вільна програми. Структурні блоки психокорекційного комплексу: діагностичний, настановчий, корекційний, оцінка ефективності. Чинники, що визначають ефективність психокорекції.

Вимоги до психолога, що надає психокорекційну допомогу. Модель психолога, який здатен надавати ефективну психокорекційну допомогу. Теоретична, практична та особистісна готовність психолога. Основні підходи до теоретичної підготовки психолога-практика. Професійне вигорання психолога, його причини та профілактика в діяльності психолога. Особистісні проблеми психолога та їх проробка.

Особливості психологічної допомоги дітям та підліткам. Мета і завдання надання психологічної допомоги дітям. Умови успішного розвитку до народження. Супровід пологів, Розвиток новонародженого і перехідні стани в перший рік життя. Взаємини матері і немовляти: норма і патологія. Психічний розвиток і розвиток особистості в дитинстві. Захисні механізми у дітей та умови їх формування. Психологічна підготовка дітей до шкільного навчання. Соціальна адаптація та шкільна фобія. Соціальна адаптація в підлітковому віці. Наркоманія й алкоголізм. Сексуальні проблеми в підлітковому віці. Сім'я як джерело розвитку дитини. Сім'я як джерело травматизації дитини. Ситуація до розлучення - значення психічного розвитку дитини до розлучення. Повторний шлюб - особливості та проблеми.

Особливості діагностики дітей. Основні методи діагностики. Визначення показань і планування психологічної допомоги. Консультування - як початкова стадія психологічної допомоги дітям. Психолого-вікове консультування. Етапи і прийоми консультування: Первинне консультування. Спільна діяльність, гра, словесна творчість, малюнок, ліплення у консультуванні. Консультування батьків. Психоаналітична психотерапія. Поведінкова психотерапія. Сімейна та інші види групової психотерапії з дітьми. Арт-терапія. Ігрова терапія. Розмовно-центровані форми терапії. Комбінована психологічна допомога. Профілактика та психокорекція відхилень розвитку дітей. Необхідні навички і якості дитячого терапевта. Юридичні та етичні проблеми дитячої терапії.

Особливості надання психологічної допомоги літнім людям. Психологічні моделі старіння. Модель розвитку. Напрями психологічної допомоги літнім людям: відновлення та активація психічних функцій, вирішення завдань вікового розвитку особистості, вирішення конкретних проблемних ситуацій. Консультативна допомога особистості в старості. Психолого-вікове консультування: допомога в прийнятті «статусу пенсіонера», допомога у прийнятті свого життєвого шляху та старості як такої з неминучою зміною способу життя. Профорієнтаційне консультування літніх людей. Сімейне консультування для сімей, де спільно проживають різні покоління. Індивідуальне психологічне консультування в особливих ситуаціях (втрати близьких, депресія, прийняття особистої смерті). Психотерапевтичні методи в роботі з літніми людьми. Порівняльний аналіз різних теоретичних підходів до надання психотерапевтичної допомоги літнім людям. Підтримуюча психотерапія з використанням методів раціональної психотерапії, арттерапії, поведінкової терапії, аутогенного тренування, тренінгу когнітивних навичок. Підтримуюча сімейна психотерапія. Специфіка програм роботи: принцип активації та реактивації ресурсів клієнта. Терапія спогадами. Терапія середовищем. Групові психологічні методи. Когнітивно-поведінковий підхід у роботі з депресією літніх людей. Особливості терапевтичної взаємодії з літнім клієнтом.

7.2. Напрями психокорекції

Особливості надання психологічної допомоги у психоаналітичному напрямі. *Класичний психоаналіз З.Фрейда.* Ортодоксальний психоаналіз як теорія особистості та психотерапевтичний метод. Основні поняття психоаналізу. Уявлення про структуру особистості. Поняття внутрішньо-особистісного конфлікту. Природа неврозу. Мета психокорекції. Поняття переносу, контрпереносу. Опір клієнта. Очікування від клієнта. Психотехніка в класичному психоаналізі: основні стадії психоаналізу. Процедури психоаналізу: конфронтація, прояснення, інтерпретація, проробка. Метод вільних асоціацій. Тлумачення сновидінь. Інтерпретація. Аналіз опору. Аналіз переносу. *Аналітична психологія К.-Г.Юнга.* Основні теоретичні положення К.-Г.Юнга. Структура особистості. Індивідуальне та колективне несвідоме. Архетипи. Теорія розвитку особистості від Персони до Самості. Поняття індивідуалізації. Мета психокорекції. Позиція психолога та очікування від клієнта. Психотехніка в аналітичній психотерапії. *Індивідуальна психологія А.Адлера.* Уявлення про людину в концепції А.Адлера. Суб'єктивне сприйняття дійсності. Цілісність та доцільність. Комплекс неповноцінності та компенсація. Стиль життя. Телеологія вигадки. Соціальний інтерес. Соціально-особистісне почуття та соціально-орієнтована поведінка. Когнітивні соціально-орієнтовані припущення. Мета психокорекції. Позиція психолога та очікування від клієнта. Етапи психокорекції: встановлення стосунків, аналіз особистісної динаміки, заохочення інсайту, допомога у переорієнтації. Психотехніки: опитувальник сімейного сузір'я, ранні спогади, аналіз сновидінь, парадоксальна інтенція. *Постфрейдистські школи та напрями.* Розвиток психоаналізу в теорії об'єктних стосунків. Паранояльно-шизоїдна та депресивна позиції. Британські психоаналітичні підходи: Д.-В.Віннікот, М.Малер та ін. Розвиток Самості та її розлади в підході

Х.Кохута. Вплив об'єктних відносин на міжособистісні відносини. Інтерсуб'єктний підхід: М.Балінт, Д. Етвуд, Р.Столорой та ін.

Особливості надання психологічної допомоги у екзистенційно-гуманістичному напрямі.

Клієнт-центрований підхід. Особистість у клієнт-центрованому підході. Основні поняття клієнт-центрованої моделі. Повноцінно-функціонуюча особистість. Природа ускладнень з точки зору концепції К.Роджерса. Мета психокорекції. Позиція психолога. Тріада К.Роджерса: емпатія, конгруентність, безумовне позитивне прийняття. Вимоги та очікування від клієнта. Етапи клієнт-центрованого консультування. Основні техніки: активне, емпатійне слухання (вербалізація, відображення почуттів), емоційний резонанс. *Екзистенційний підхід.* Поняття особистості у екзистенціалізмі (І.Ялом, Бьюдженталь). Основні поняття екзистенційної психотерапії: діалог, досвід, переживання, автентичність, самоактуалізація, цінність, життєвий світ, подія. Екзистенційні даності: смерть, ізоляція, свобода, абсурдність існування. Вплив екзистенційних переживань на смислотворення та розвиток особистості. Поняття екзистенційних криз. Цілі психокорекції. Позиція, основні завдання екзистенційного психотерапевта. Очікування щодо клієнта. Основні підходи до вирішення психотерапевтичних завдань: розвиток самосвідомості, культивування свободи та відповідальності, допомога у створенні смислу, унікальність та ідентичність, робота з тривою. Ідентифікація механізмів психологічного захисту та допомога клієнту в усвідомленні їх наївності. Основні напрями та методи роботи у межах екзистенційного підходу. *Логотерапія.* Основні теоретичні положення про природу та потреби людини у логотерапії В.Франкла. Ціль, методи та послідовність роботи з клієнтом у межах логотерапії. Метод дефрефлексії, метод парадоксальної інтенції. Персональне осмислення життя. «Сократівський діалог». *Гештальт-терапія.* Концептуальна база гештальт-терапії, джерела. Феноменологічний підхід як методологічна основа гештальт-терапії. Усвідомлення як процес. Гештальт як форма організації свідомості. Поняття контакту. Фази циклу контакту. Контакт як цикл формування гештальту. Творче пристосування та маніпулювання середовищем. Теорія контакту у гештальт-терапії. Значення теперішнього та саморегуляції. Теорія SELF. Сутність діалогічної позиції терапевта. Співвідношення технік та діалогу. Спостереження та експеримент. Механізми переривання контакту. Феноменологія клієнта та терапевта. Гештальт-терапія як процес-орієнтований творчий підхід.

Особливості надання психологічної допомоги у когнітивно-поведінковому напрямі.

Поведінковий підхід. Теоретичні засади поведінкової моделі. Теорія умовних рефлексів. Теорія оперантного обумовлення. Мультимодальне програмування. Мета психокорекції. Процесуальні особливості поведінкового напрямку: позиція консультанта, тип відносин клієнта та терапевта, структура сесій. Базові техніки поведінкового напрямку. Методика «негативного впливу». Методика «скіл-терапії». Методики формування поведінки. Методики, що ґрунтуються на принципах позитивного та негативного підкріплення. *Когнітивний підхід.* Теоретичні джерела. Напрями в межах когнітивного підходу: когнітивно-аналітичний та когнітивно-поведінковий. Модель когнітивно-орієнтованої психокорекції. Основні поняття: пастки, дилеми, перешкоди. Основні етапи роботи з клієнтом. Цілі психокорекції. Теоретичні положення концепції А.Бека. Зміст консультативного процесу за А.Беком. Модель раціонально-емотивної терапії А.Еліса. АВС-модель. Реальнісна терапія У.Глассера. Психотерапевтичні стосунки в когнітивному напрямі. Психотехніка.

Транзактний аналіз Е.Берна. Теоретичні витоки транзактного аналізу. Структура особистості за Е.Берном. Поняття транзакції. Типи комунікативної поведінки: ритуали, дозволя, ігри, сценарії. Психологічна позиція та життєве настановлення особистості. Цілі корекції у транзактному підході. Позиція психолога та очікування від клієнта, особливості психотехніки.

Сучасні та новітні напрями психотерапії. *Наративний підхід у психотерапії.* Основні філософські поняття наративного підходу: наратив, конструкт, соціальний конструктивізм, постструктуралізм, суб'єктивізм, дискурс (домінуючий). Основні техніки роботи: екстерналізація, деконструкція, побудова і ущільнення домінуючої історії, унікальний епізод, позиція незнання терапевта, співробітництво, питання переваги, дослідження ефектів проблеми. *Короткострокова орієнтована на вирішення терапія (SFBT).* Основні техніки: шкалювання, «чудове питання». Три «філософських» правила терапії, сфокусованої на вирішенні. «Картинка» бажаного майбутнього. Терапія не «від чогось», а до «чогось».

7.3. Методи практичної психокорекції

Використання поведінкових методів з корекційною метою. Метод систематичної десенсибілізації. Доцільність застосування. Етапи процедури систематичної десенсибілізації. Імерсивні методи: метод наводнення, метод імплозії, метод парадоксальної інтенції. Методи, засновані на принципі біологічного зворотного зв'язку. Метод Моріта. «Жетонний» метод. Холдинг. Імаго-метод.

Коригувальні можливості психодрами. Загальна характеристика методу. Форми та різновиди психодрами. Психодрама, центрована на протагоністі, спрямована на групу та центрована на групі. Основні фази психодрами. Методика психодрами.

Використання методів ігрової терапії з корекційною метою. Загальна характеристика методу. Механізми корекційної дії гри. Основні різновиди ігротерапії: ігротерапія у психоаналізі; ігрова психотерапія, центрована на клієнті; ігрова терапія від реагування; ігрова терапія побудови стосунків. Примітивна ігрова терапія. Індивідуальна групова ігротерапія. Директивна та недирективна ігротерапія. Ігротерапія з різним матеріалом. Організація ігротерапії: ігрова кімната. Вимоги до ігротерапевта.

Арт-терапія як засіб корекції особистісного розвитку. Поняття про арт-терапію. Предмет та мета арт-терапії, її переваги перед іншими видами психологічної допомоги. Цілі арт-терапії. Символічний характер переживань у процесі арт-терапії. Особлива цінність арт-терапевтичної роботи для дітей і дорослих, які зазнають певних труднощів у вербалізації своїх переживань. Основні напрями в сучасній арт-терапії: психодинамічний, гуманістичний, трансперсональний. Різновиди арт-терапії: тематична, неструктурована. Пасивна та активна форми арт-терапії. Механізми психологічної коректувальної дії при арт-терапії. Чинники психологічного впливу в арт-терапії. Чинник художньої експресії. Чинник психотерапевтичних стосунків. Чинник інтерпретації та вербального зворотнього зв'язку. Мобілізація прихованих творчих сил людини, символічна реконструкція травмуючої ситуації, сублімуюча природа естетичної реакції, цілеспрямованість та плідність образотворчої діяльності, образотворча діяльність як можливість самовираження. Арт-терапевтичний процес та його системна характеристика. Підготовчий етап. Етап формування системи психотерапевтичних стосунків та початку образотворчої діяльності клієнта. Етап укріплення та розвитку психотерапевтичних стосунків та найбільш продуктивної образотворчої діяльності клієнта. Термінація. Індивідуальна та групова арт-терапія.

Використання зображувальних методик з корекційною метою. Загальна характеристика методу. Малювання як засіб координації конкретно-образного мислення і абстрактно-логічного. Малювання як спосіб збагнення своїх можливостей і навколишньої дійсності, як спосіб моделювання взаємин і вираження різного роду емоцій. Виявлення і усвідомлення проблем та переживань клієнтів, важких для вербалізації. Проективне малювання як допоміжний метод у груповій роботі. Тематика малювання. Вільне малювання. Комунікативне малювання. Сумісне малювання. Додаткове малювання. Способи роботи з малюнками. Малюнок терапія з гіперактивними і розгальмованими дітьми, зняття зайвої напруженості і емоційне реагування. Малюнок терапія з емоційно скутою, фрустрованою, дитиною. Малюнок терапія дітей з високою тривожністю. Основні етапи корегувального процесу з використанням методу проективного малювання. Попередній орієнтовний етап. Пошук адекватної форми самовираження. Вирішення конфліктної травмуючої ситуації в символічній формі.

Використання казки та складання історій з метою психокорекції. Можливості роботи з казкою. Використання казки як метафори. Малювання за мотивами казки. Обговорення поведінки і мотивів дій персонажа. Програвання епізодів казки. Використання казки як притчі-моралі. Відсутність у казках прямих моралей, повчань. Основні прийоми роботи з казкою. Розповідання казок. Постановка казок за допомогою ляльок. Створення казок. Складання історій як метод арт-терапії. Загальна характеристика методу. Використання методу складання історій у роботі з дітьми. Метод спільного складання історій дитиною і дорослим Р. М. Стіртцингера.

Використання музики з корекційною метою. Психофізіологічні механізми музикотерапії. Основні напрями коректувальної дії музикотерапії. Розвиток навчок спілкування, комунікативних функцій і здібностей. Регулюючий вплив на психовегетативні процеси. Підвищення естетичних потреб. Активна та рецептивна музикотерапія. Комунікативна регулятивна та реактивна музикотерапія.

Використання танцю, ритміки, психогімнастики з корекційною метою. Мета та задачі танцювальної терапії: поглиблення усвідомлення членами групи власного тіла і його можливостей. Посилення відчуття власної гідності у членів групи шляхом створення у них позитивного образу тіла, що викликає підвищення самоприйняття і збільшення почуття власної гідності. Розвиток соціальних навичок. Створення умов для творчої взаємодії, долання бар'єрів мовленнєвого спілкування. Психогімнастика. Підготовча частина психогімнастичного заняття. Пантомімічна частина психогімнастичного заняття. Заклучна частина психогімнастичного заняття.

Використання методів бібліотерапії з корекційною метою. Коректувальна дія читання. Принципи бібліотерапії. Рівень доступності викладу. Відповідність героя книги рівню розвитку клієнта. Максимальна схожість ситуації книги з ситуацією, в якій знаходиться клієнт. Етапи бібліотерапії. Самопідготовка психолога. Орієнтування в можливостях бібліотерапії та її жанрів. Складання списку. Розробка системи читання. Процедура бібліотерапії. Читацький щоденник. Використання бібліотерапії як основного методу. Бібліотерапія як допоміжний метод. Переваги бібліотерапії.

Використання методу лялькотерапії з корекційною метою. Лялькотерапія як допоміжний метод арт-терапії. Лялькотерапія як засіб вирішення інтра- та інтерперсональних конфліктів, поліпшення соціальної адаптації, роботи зі страхами, заїканням, порушеннями поведінки, а також для роботи з дітьми, що зазнали емоційної травми. Форми лялькотерапії. Виготовлення ляльок. Використання ляльок для реагування на значущі емоційні стани. Варіанти ляльок. Ляльки-маріонетки. Пальцеві ляльки. Тіньові ляльки. Мотузкові ляльки. Площинні ляльки. Ляльки-рукавички. Об'ємні ляльки.

7.4. Індивідуальна психокорекція

Індивідуальна психокорекція. Особливості індивідуальної психокорекції. Показання до індивідуальної психокорекції. Методи індивідуального психокорекційного впливу. Основні стадії індивідуальної психокорекції. Основні її напрями з дітьми різного віку.

Проблема дитячої замкнутості та її корекція. Порушення розвитку особистості в дитячому віці; поняття про замкнутість, замкнутість чи сором'язливість, основні принципи і напрями роботи з замкнутою дитиною; участь батьків у корекційній роботі, рекомендації.

Психологічна корекція тривожності у дітей різного віку. Причини емоційних порушень у дитячому віці, причини тривожності в молодшому шкільному і підлітковому віці; прийоми подолання тривожності, рекомендації щодо подолання тривожності.

Психокорекційні прийоми подолання дитячих страхів. Фобії та причини їх виникнення в дошкільному, молодшому шкільному та підлітковому віці, види страхів, прийоми корекції страхів, профілактика і запобігання виникнення фобій у дітей.

Корекція агресивної поведінки дитини. Робота з батьками агресивної дитини: поняття про агресію та агресивність, причини агресивності у дітей: біологічні, соціальні, психологічні; особливості психокорекційного впливу на агресивну дитину і підлітка, принципи роботи із агресивними дітьми, вибір психокорекційної програми і вправи; робота з батьками.

Психокорекційна робота з гіперактивними дітьми: поняття про гіперактивність, причини гіперактивності, основні ознаки гіперактивної дитини, корекційні прийоми та вправи подолання гіперактивності; робота з батьками гіперактивної дитини.

Основи організації і проведення корекції пізнавальної діяльності. Завдання корекційної роботи з дошкільниками. Завдання корекційної роботи з молодшими школярами. Особливості корекції пізнавальної діяльності. Розвиток дрібної моторики рук і зорово-рухової координації. Корекція психічних процесів у дітей. Увага. Саморегуляція діяльності. Сприймання. Мислення. Пам'ять. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного і шкільного віку.

Психокорекція дитячо-батьківських і сімейних стосунків: нормативна структура дитячо-батьківських взаємин, види сімей та сімейних стосунків, можливі психологічні проблеми в неповних сім'ях, приклади корекційних програм нормалізації дитячо-батьківських взаємин.

7.5. Групова психокорекція

Групові форми роботи у практичній психології. Визначення поняття "група психологічної корекції". Переваги групової форми психологічної корекції. Терапевтичні чинники: надихання віри, універсальність переживань, надання інформації, альтруїзм, коригуюча рекапітуляція сімейної групи, розвиток навичок соціалізації, імітаційна поведінка. Група як

соціальний мікрокосм. Типи груп: раціональні та афективні; центровані на керівникові або на учасникові; групи організаційного розвитку та вирішення проблем; групи підготовки керівників і навчання спілкуванню; групи особистісного зростання; терапевтичні групи. Класифікація основних форм групової психокорекційної роботи. Особливості групової динаміки у психокорекційних групах. Процеси, характерні для психокорекційних груп. Завдання, групові норми та ролі. Створення групових норм. Структура групи та лідерства. Типологічна структура групових ролей. Ролі, що сприяють вирішенню завдання та наданню підтримки. Згуртованість та конкуренція у групі. Групова напруга. Стадії розвитку групи. **Сетінг групової роботи.** Особливості комплектування групи. Вимоги до комплектування груп. Принципи та критерії відбору клієнтів. Композиція терапевтичних груп. Віковий та гендерний склад. Професійний склад. Розмір групи. Груповий сетінг: частота та тривалість зустрічей. Підготовка до групової корекції. Проблеми членства у групі. Складні учасники. Поєднання індивідуального та групового формату терапії.

Керівництво психокорекційною групою. Основні завдання групового психолога. Робота терапевта «тут і тепер». Виділення групової фігури. Структура групи та лідерства, групові ролі. Згуртованість групи. Групове напруження. Фази розвитку групи. Групи без терапевта. Саморозкриття терапевта. Стиль групового терапевта. Співвідношення автократичності і демократичності у стилі роботи тренера. Супервізія, особиста терапія терапевта. Дотримання професійних етичних норм.

Специфіка роботи психолога у різних корекційних групах. Т-групи. Основні поняття та процедури Т-груп. Цілі Т-груп. Принцип “тут і зараз”. Особливості поведінки керівника Т-групи. Комунікативні вміння, що розвиваються у Т-групі. Структурований підхід до Т-груп. **Групи зустрічей.** Визначення поняття “зустріч”. Внесок К. Роджерса у розвиток теорії та практики груп зустрічей, його концепція “основної зустрічі”. Принципи та методи роботи у групах зустрічей. Основні процедури груп зустрічей. Види груп зустрічей. **Гештальт-групи: сутність, теорія і практика.** Формування гештальт-підходу до групової роботи Ф. Перлзом. Поняття про спротив. Груповий процес і групова динаміка. Засоби і методи роботи в гештальт-групах. Гештальт-методики: розширення свідомості, інтеграція протилежностей, посилення уваги до почуттів, робота з мріями, прийняття відповідальності за себе, подолання спротиву. **Метод психодрами.** Психодрама Я.Л.Морено як основа груп взаємодопомоги. Методичні питання психодрами. Фази розвитку психодрами: розминка, психодраматична дія, наступне обговорення. Методики, що використовуються у психодраматичній дії: монолог, двійник або друге “я”, обмін ролями, відображення. **Групи тілесної терапії.** Сутність і мета тілесної терапії. Терапія В. Райха. Біоенергетичний підхід А. Лоуена. Основні поняття, методи та підходи груп тілесної терапії. Процедури тілесної терапії: дихання, оцінка тіла та напружені пози, фізичні вправи, фізичний контакт. **Групи танцювальної терапії.** Танок як прояв людських емоцій, думок та установок. Основні поняття танцювальної терапії: спонтанний рух, мускульна послідовність. Цілі та методи танцювальної терапії. Види рухів, що застосовуються у танцювальній терапії. **Групи терапії мистецтвом.** Терапія мистецтвом як самостійна форма терапії. Види терапії. Цілі, методи та основні поняття груп терапії мистецтвом. Основні функції груп терапії мистецтвом. Процедури терапії мистецтвом. **Групи тренінгу вмінь.** Сутність груп тренінгу вмінь. Біхевіористська (поведінкова) терапія як основа теорії груп тренінгу вмінь. Цілі груп тренінгу вмінь. Методи, поняття та процедури груп тренінгу вмінь. Групи подолання страху та групи тренінгу впевненості у собі. Репетиція поведінки. Релаксаційний тренінг. Когнітивне переструктурування. **Групи транзактного аналізу.** Загальні принципи та основні поняття груп транзактного аналізу. Основні поняття теорії груп транзактного аналізу (“батько”, “дорослий”, “дитя”); сценарний аналіз; аналіз ігор; структурування часу. Форми спілкування за Е. Берном: занурення у себе, ритуал, діяльність, розвага, гра, близькість. Типи корекційного впливу: опитування, специфікація, конфронтація, пояснення, ілюстрація, підтвердження, інтерпретація, кристалізація.

Соціально-психологічний тренінг як метод активного навчання та засіб корекції. Мета та завдання тренінгу. **Планування і дизайн тренінгу.** Вивчення потреби у тренінгу. Уточнення завдань і складання плану тренінгу. Планування часу (складання розкладу). Резерв часу і резерв вправ. Планування технічного оснащення аудиторії і використання наочних засобів навчання. Розподіл функцій і планування взаємодії між тренерами. Визначення орієнтирів для спостереження за учасниками у процесі виконання завдань. Планування дій тренерів під час перерв. Підготовка посібника і дидактичного матеріалу для учасників. Складання конспекту.

Планування процедури початку і завершення тренінгу. Забезпечення підготовки місця проведення тренінгу. *Організація тренінгу*. Початок тренінгу. Роль розминки. Керування роботою учасників. Стимулювання активності й апробування нових варіантів поведінки. Методика втручання. Види підбиття підсумків. Організація відеозйомки і відеоперегляду. Музика у тренінгу. Використання звукових сигналів і сигнальних жестів. Групові правила роботи і групові ритуали. Важкі ситуації в роботі з групою і окремими учасниками. Театралізоване завершення тренінгу. *Оцінювання ефективності тренінгу*. Оцінювання ефективності тренінгу за допомогою опитування учасників. Складання анкети. Проведення опитування й обробка результатів. Оцінювання ефективності тренінгу на основі спостереження за зміною поведінки учасників. Оцінювання ефективності тренінгу на основі одержання експертних оцінок від представників замовника.

Методи групової роботи: групова дискусія як метод групової роботи. Поняття дискусії як методу організації спільної діяльності та методу навчання і впливу. Психологічна цінність дискусії. Інтеракційна дискусія. Біографічна дискусія. Тематична дискусія. Фази дискусії. Форми організації дискусії. Специфічні дискусійні вміння. Різновиди дискусії: рольова дискусія, дискусія з прихованими ролями, дискусія як аналіз конкретних ситуацій. Презентація (міні-лекція), інструктаж і коментарі тренера. Запитання і відповіді. Вправи. Демонстрації. Тестування. Брейнстормінг. Рольові ігри. Ділові ігри. “Case study”. Читання посібника. Підготовка і захист проєктів.

8. Основи психологічного консультування

8.1. Зміст та процес психологічного консультування

Психологічне консультування як різновид психологічної практики. Поняття про психологічне консультування. Загальні питання здійснення психологічного консультування, теоретико-методологічні засади, структура, завдання, види, можливості і обмеження даного виду психологічної практики; визначення психологічного консультування (етимологія, суть, специфіка), предмет і об’єкт психологічного консультування, проблема норми і патології в роботі практичного психолога, філософія психологічного консультування, види психологічного консультування, психологічне консультування як вплив і як взаємодія, онтологія (гіпотези) психологічного консультування. Принципи психологічного консультування. Загальні та специфічні принципи консультування як умова ефективності в психологічній практиці, приклад програми недирективного консультування.

Основні вимоги до особистості консультанта. Моделі «ефективного консультанта». Модель особистості консультанта: автентичність, відкритість власному досвіду, розвиток самопізнання, сила особистості та ідентичність, толерантність до невизначеності, прийняття особистої відповідальності, глибина стосунків з іншими людьми, постановка реалістичних цілей, емпатія. Модель особистості ефективного психолога. Цінності консультанта. Вплив діяльності на особистість консультанта. Професійне вигорання. Позиції психолога-консультанта у процесі індивідуальної консультації: поняття про професійну позицію психолога, директивний і недирективний підхід; позиції психолога-консультанта: консультант-порадник, консультант-помічник, консультант-експерт, взаємодія на рівних, взаємодія з позиції “зверху”, взаємодія з позиції “знизу”. Принципи навчання психологічному консультуванню.

Етичні аспекти діяльності психолога-консультанта. Проблема етичних стандартів у роботі практичного психолога: погляд на проблему етичних стандартів у вітчизняній і зарубіжній психологічній практиці, соціальний запит і етичні стандарти, загальнолюдські та специфічні етичні норми, що враховуються при наданні психологічної допомоги; етичні стандарти, норми, вимоги: конфіденційність (збереження особистої таємниці клієнта), кримінальне право і конфіденційність, вимога уникнення фізичного контакту (якщо це не передбачено певною процедурою, технікою обраного напрямку роботи психолога), вимога уникнення соціальних контактів із власним клієнтом (відмова від спільного ведення справ, недопущення маніпулювання клієнтом), недопустимість формування у клієнта необґрунтованих очікувань, перевищення меж власної компетенції; ситуації, причини і умови, за яких психолог зобов’язаний чи має право відмовлятися, припиняти чи переносити на невизначений час надання психологічної допомоги; особливості, умови і значення оплати клієнтом надання психологічної допомоги. Етичний кодекс психолога: історія прийняття етичного кодексу в Україні, види етичних кодексів, етичні кодекси інших західноєвропейських країн; етичний кодекс психолога і консультативно-терапевтичні напрями; відповідальність, компетентність, захист прав клієнта, конфіденційність; можливості

недотримання конфіденційності психологічної консультації. Етичний документ практичного психолога: форми і особливості ознайомлення клієнта з етичними стандартами психолога, права та обов'язки клієнта, взірці етичних документів практичних психологів в закладах освіти і психологів-консультантів.

Консультативний контакт. Поняття консультативного контакту. Теоретична орієнтація та характер консультативного контакту. Терапевтичний клімат. Фізичні компоненти терапевтичного клімату. Емоційні компоненти терапевтичного клімату. Створення взаємної довіри. Навички підтримання консультативного контакту. Діалог як основа консультативних стосунків. Філософська традиція Мартіна Бубера як основа терапевтичних взаємин. Передумови діалогу. Сутність діалогічної позиції консультанта. «Я-Ти» момент та «Я-Ти» процес. Діалог у консультативному процесі. Якісні характеристики діалогічних стосунків. Автентичне спілкування, відверте спілкування та визнання-підтвердження. Символічні та реальні аспекти стосунків клієнта та консультанта. Історія розвитку концепції терапевтичних стосунків. Перенос та контрперенос у психологічному консультуванні. Баланс символічних та реальних аспектів стосунків консультанта та клієнта. Залежність та автономність як характеристики терапевтичних стосунків у консультуванні.

Процес та організація консультування. Структура консультування. Мотиваційний, когнітивний, технологічний, організаційний та особистісний компоненти консультування. Етапи консультативного процесу. Багатоманітність підходів до психологічного консультування та його етапів. Моделі консультативного процесу. Структура процесу психологічного консультування: основні проблеми та суперечності створення єдиної структури процесу психологічного консультування, взірці послідовності здійснення процесу консультування: чотири етапи бесіди консультанта з клієнтом Ю.Е. Альошиної, технічні етапи психологічного консультування Б.Д. Карвасарського, чотири стадії психологічного консультування В.Ю. Меновщикова, чотири універсальні етапи психологічної допомоги О.Ф. Бондаренка, п'ятикрокова модель консультування А.Е. Айві, М.Б. Айві, Л. Саймен-Даунінга та ін. Універсальна (загальна) схема психологічного консультування: початок консультації, середина консультації, завершення консультації (універсальні правила, прийоми, техніки) за І.Г. Малкіною-Пих.

Характеристика основних етапів консультативного процесу. Встановлення контакту. Дослідження проблем. Двовимірне визначення проблем. Ідентифікація альтернатив. Планування. Діяльність. Оцінка та зворотній зв'язок. Процедури психологічного консультанта. Особливості знайомства і встановлення контакту (рапорту), обговорення етичних моментів та принципів взаємодії, орієнтовна схема інтерв'ю для збору первинного анамнезу. Вербальні та невербальні засоби встановлення рапорту. Типи мотивування клієнтів психологічної консультації: клієнти за направленням, прагнучі консультування, немотивовані, освічені та ін. Специфіка роботи з немотивованим клієнтом. Мотивування клієнта на вільну розповідь. Активне вислуховування та рефлексія: запит, самодіагноз, проблема; поняття про скаргу та особливості виокремлення запиту клієнта; основні стратегії запитів (Татушкіна, 1999) та особливості роботи з ними; скарга (локус скарги – суб'єктивний і об'єктивний); поняття про проблему (різновиди проблем), запит (види запитів), самодіагноз (за В.В. Століним, 1983). Диференціація запиту. Конструктивні та неконструктивні види запитів. Трансформація запиту. Аналіз проблеми, джерел її виникнення. Формулювання та перевірка гіпотез. Способи перевірки консультативних гіпотез. Етап проробки проблеми. Завершення консультативного процесу. Підведення підсумків. Типи підсумків. Актуалізація особистісного ресурсу клієнта.

Питання підготовки та організації психологічної консультації: організаційна складова консультування: формальні (нормативно-правові основи роботи: закони, положення, накази та інші документи, що регламентують діяльність практичного психолога) і процесуальні (структурна організація процесу консультування) компоненти, вибір моделі консультаційної роботи, поняття про терапевтичний простір, кабінет практичного психолога, зал для тренінгу та ін.

Техніка психологічного консультування. Бесіда. Процес ведення бесіди. Технологія ведення бесіди. Психодіагностика та інші методи дослідження у процесі психологічного консультування. Мета діагностики. Доцільність застосування. Вимоги до тестування та дослідження в процесі консультування. Особливості початкового етапу психологічної консультації. Психотехніка першої зустрічі. Техніки і алгоритми психологічного консультування. Техніка перефразування, техніки прояснення і повторення, техніка відображення власних відчуттів, техніка прояснення проблемної ситуації, техніка відкритих та закритих запитань,

техніка конфронтації, техніка парадоксальної реакції, особливості використання інформування та рекомендацій, техніка заохочення, техніка переконання, техніки інтерпретації та підсумовування.

8.2. Основні різновиди психологічного консультування

Інтимно-особистісне консультування. Мета інтимно-особистісного консультування. Особистісна проблема. Окремі проблеми організації індивідуального психологічного консультування.

Вікове психологічне консультування. Теоретичні основи вікового психологічного консультування. Завдання вікового розвитку на конкретних етапах. Вікові кризи. Співвіднесення понять вікове та психолого-педагогічне консультування. Вікове консультування як різновид індивідуального психологічного консультування. Цілі та завдання. Специфіка позиції клієнта. Діти та дорослі як клієнти вікового психологічного консультування. Основні етапи. Специфіка психотехніки та організації.

Групове консультування. Група як колективний клієнт. Соціальна психологія малої групи. Різновиди групових клієнтів. Специфіка запиту та скарги. Форми групової роботи. Позиція консультанта. Психологічне посередництво. Форми опору у групі. Техніка групового консультування. Обмеження групової роботи.

Основні характеристики сімейного консультування. Основні підходи до шлюбного консультування: психоаналітичний, теорія наuczіння, системна теорія сім'ї Боуена, структурно-стратегічний та раціонально-емотивний підходи. Поняття циклів, криз сім'ї, особливості сімейного консультування у проблемних сім'ях (залежності, хронічні захворювання, інваліди). Консультування батьків з приводу складностей взаємин із дітьми. Консультування з приводу подружньої проблеми. Консультування подружньої пари. Консультування одного з членів подружжя. Консультування з проблем розлучення.

Професійне психологічне консультування. Поняття професійного консультування. Поняття профорієнтаційного консультування. Профорієнтаційне консультування як різновид професійного консультування. Напрями профорієнтаційної роботи: інформаційний, діагностичний, консультаційний, тренінговий. Основні принципи професійного консультування. Різновиди професійного психологічного консультування: експрес-консультування, короткотривале та довготривале консультування. Методи професійної діагностики. Професійна консультація недирективного типу. Етапи довготривалого консультування: інформаційно-пояснювальний, інформаційно-пошуковий, аналітичний та узагальнюючий етапи. Принципи побудови тренінгів. Коучинг як різновид психологічного консультування. Завдання, можливості та обмеження коучингу, основні галузі компетенції коучингу.

Дистанційне консультування. Особливості телефонного консультування: історія становлення телефонного консультування як окремого виду дистанційної психологічної практики, специфіка телефонного консультування, організація роботи "телефону довіри", абоненти телефонного консультування, варіанти звернень і правила реагування; етичні норми телефонної психологічної допомоги, переваги і недоліки телефонного консультування, завершення телефонної консультації, приклади. Підлітковий телефон довіри: види запитів, специфіка роботи. Консультаційне листування: завдання, особливості, аналіз текстів, контент-аналіз, аутогенна релаксація, переваги і недоліки; прийоми (техніки) психологічної підтримки через листування: переказ, уточнення, розвиток думки співрозмовника, повідомлення про сприйняття консультантом стану клієнта, повідомлення консультанта про сприйняття самого себе і своїх почуттів у даній ситуації, зауваження за В.Ю. Меновщиківим, приклади використання. Психологічне консультування в мережі Інтернет (on-line, off-line): історія розвитку Інтернет-ресурсів і психологічного Інтернет-консультування, специфічні особливості Інтернет-консультування: переваги і недоліки, технології і засоби психологічного Інтернет-консультування.

8.3. Спеціальні проблеми психологічної допомоги

Індивідуальне консультування особистості у кризових станах. Криза і кризова інтервенція. Сутність психологічної кризи: характерні особливості кризи, причини виникнення криз, кризи внутрішнього (криза розвитку, захворювання як криза, криза стосунків, криза станів душі, екзистенційні кризи, морально-етичні кризи) і зовнішнього (ситуаційна, криза змін, деприваційна, інтеграційна) локусу контролю; "вентиляція" почуттів, приклади механізмів

психологічного захисту людей у стані кризи. Стадії кризи: три стадії розвитку кризи (стадія нормальної адаптації, стадія мобілізації, критична стадія) за М.Я. Соловейчик; п'ять стадій розвитку кризи (нормальна стадія, передкризовий стан, власне криза ("гостра" криза), виникнення нової форми, стадія комфорту) за О.В. Смеляною. Етапи кризової інтервенції: поняття про кризову інтервенцію (робота з інтенсивними почуттями і актуальними проблемами); принципи кризової інтервенції; три стадії роботи з кризою: збір інформації, формулювання і переформулювання проблеми, альтернатива і рішення; етапи кризового втручання: встановлення контакту, збір інформації, формулювання проблеми, вивчення можливостей, пошук альтернатив, контакт, завершальний етап. Методи зниження кризового напруження: релаксаційна візуалізація, трансформація образу в поєднанні з фокусуванням, подвійна дисоціація.

Консультування при втраті. Горе як процес. Стадії та завдання горя. «Робота горя»: клінічний опис "крайнього" горя, зміна стадій жалоби: заперечення, озлобленість, компроміс, депресія, адаптація, розвиток нової ідентичності (модель Е. Кюблер-Росс). Поняття нормального та патологічного горя. Завдання консультування у випадку смерті близької людини: супровід процесу горювання. Переживання втрати при розлученні. Завдання консультування при втраті значущих стосунків. Техніка роботи з переживанням утрати: переключення уваги, ре-переживання. Особливості бесіди з людиною, що вмирає.

Консультування клієнтів з депресією та суїцидальними намірами. Природа депресії та її вияви. Феноменологія депресії. Класифікація та критерії депресії. Чинники депресії. Чинники суїцидального ризику. Стратегії роботи психолога з депресією. Індикатори суїцидального ризику. Консультування суїцидальних клієнтів. Консультації тих, хто вцілів після самогубства. Підтримка для консультантів.

Консультування пограничних особистостей. Поняття пограничних розладів особистості. Консультування істеричних особистостей. Консультування обсессивних особистостей. Консультування при паранояльних розладах. Консультування шизоїдних особистостей.

Психологічна допомога при посттравматичному стресовому синдромі. Визначення травми. Історія питання. Класифікація та визначення розладів, пов'язаних зі стресом. Стрес, посттравматичний стрес, посттравматичний стресовий розлад. Симптоматика. Діагностичні критерії ПТСР за МКБ-10 та DSM-IV-TR. Методи діагностики ПТСР. Чинники розвитку ПТСР. Передтравматичні та посттравматичні чинники. Індивідуальна вразливість та психологічні наслідки травми. Дисоціація та ПТСР. Психотерапія посттравматичного стресового розладу. Загальні підходи до психотерапії ПТСР. Дебрифінг. Методи конфронтації з травмою. Когнітивна переробка та переструктурування: зміна думок та оцінок. Психотерапія емоційних травм за допомогою руху очей. Інтернет-терапія. Робота з ПТСР у гештальт-терапії, когнітивно-поведінковому підході, символдрамі, сімейній терапії, нейролінгвістичному програмуванні. ПТСР в учасників військових дій. Діагностика ПТСР в учасників військових дій. Консультування та психотерапія учасників військових дій. Групи реабілітації.

Консультування співзалежних. Сутність психологічної співзалежності. Соціально обумовлена залежність, психічна залежність, фізична залежність, межа неповернення; глибинна сутність співзалежності з позиції психоаналізу, емоційна співзалежність, наркотична співзалежність, трикутник «рятівництва», співзалежність із сектою, зрілі стосунки і зріла турбота; межі консультативної допомоги співзалежним, розподіл відповідальності за вирішення проблеми. Форми співзалежних стосунків: любов через відмову від власного суверенітету і розчинення власної психологічної території в території партнера; любов через поглинання психологічної території партнера, через позбавлення його суверенітету; любов через абсолютне володіння і руйнування психологічної території об'єкту любові; любов через відображення у значимому Іншому; психологічні портрети людей, які створюють співзалежні стосунки: комплекс меншовартості, мученик, схильність до садизму, нарцисизм, ненаситна жага любові. Індивідуальна консультаційна робота із співзалежними клієнтами: психотерапія співзалежності, специфічні реакції контрпереносу в роботі із співзалежними, супротив змінам, актуалізація власного позитивного досвіду, методи активного вирішення проблеми: техніки роботи; робота з помилковими установками; моделі індивідуальної поведінки психолога з наркозалежними.

Особливості застосування технік психологічного консультування у роботі з соматично хворими людьми. Специфіка психологічного консультування людей з особливими потребами: завдання – забезпечення оптимальної адаптації і самореалізації особистості; основні принципи роботи – гуманність, суб'єктність, позитивність, системність, реалістичність, варіативність;

самоставлення, ставлення до хвороби, емоційно-вольові якості, життєві цілі, цінності, особливості життєдіяльності і розвитку; необхідні вміння і досвід консультанта, ризику застосування окремих технік, можливі реакції клієнта, типові помилки консультанта, приклади застосування.

Консультування клієнтів з психосоматичними розладами. Вплив психічного фактору на соматичну сферу людини (патогенний вплив і саногенний вплив). Психосоматичні теорії та моделі. Основні проблеми психології в психосоматиці: роль раннього онтогенезу у виникненні психосоматичних розладів. Характерологічно орієнтовані моделі. Хвороба як конфлікт - психоаналітична концепція психосоматики. Конверсійна модель. Теорія де- і ресоматизації М. Шура. Психосоматична концепція А. Мічерліха. Теорія специфічного психодинамічного конфлікту Ф. Александера. Алекситимія і психосоматична структура. Теорія нервізму та її значення для пояснення психосоматичного симптому. Концепція стресу. Інтегративні моделі. Біопсихосоціальна модель Т. Ікскуля і В. Везіака. Теорія Морено. Теорія Г. Амона. Когнітивні теорії. Етіологія і класифікація психосоматичних розладів. Специфічний і неспецифічний підходи до розуміння природи психосоматичних розладів. Стрес і напруження як етіологічні фактори психосоматичного захворювання. Основні стресори. Основні групи психосоматичних розладів: власне психосоматичні розлади; неврозоподібні і психопатоподібні розлади, що виникають при різних захворюваннях; соматизовані депресії. Концепція хвороби. Поняття внутрішньої картини хвороби. Вплив соматичної хвороби на психіку. Роль механізмів психологічного захисту у формуванні хвороби та їх значення для терапевтичного процесу. Схема діагностики. Стратегії роботи з корекції механізмів захисту. Психосоматичні аспекти серцево-судинних захворювань, захворювань органів травлення. Канцерофобія.

Консультування асоціальних особистостей. Зміст, функції та етапи профілактики і корекції девіантної поведінки особистості. Основні підходи до надання психологічної допомоги особистості з девіантною поведінкою. Особливості профілактики девіантної поведінки особистості дитини. Форми і методи профілактики і корекції девіантної поведінки особистості. Проблема соціально-психологічної реабілітації особистості з девіантною поведінкою. Особливості роботи "телефону довіри" як анонімного консультування особистості, схильної до девіантної поведінки.

Консультування клієнтів з афективними проблемами. Функції тривоги. Тривога як реактивний стан. Фізіологічні основи тривоги. Завдання при консультуванні тривожних клієнтів. Стан страху. Природа страху. Сутність фобій. Консультування при страхах та фобіях. Поняття провини. Різновиди провини: справжня, невротична, екзистенційна. Природа невротичної провини. Завдання консультанта в роботі з провинною.

Особливості надання психологічної допомоги сім'ї. Постановка проблеми сімейних стосунків у сучасній психології. Сім'я - умова існування людини. Сімейні стосунки. Криза сім'ї на сучасному етапі. Різні напрями у вивченні сімейних стосунків. Етапи розвитку сім'ї. Період залицяння, умови створення сім'ї. Молода сім'я - її особливості та завдання. Причини конфліктів та патологій в молодій сім'ї. Зміни функцій при народженні дитини в сім'ї. Психосексуальні дисгармонії у шлюбі та їх профілактика. Причини, мотиви і фактори розлучень. Стратегії поведінки під час розлучення. Цілі і завдання сім'ї при вихованні дитини та при вступі її до школи. Завдання сім'ї дорослої та літньої пари. Функції сім'ї. Сімейні ролі і їх деформація. Вплив сімейних стосунків на формування особистості. Фактори, що лежать в основі порушення життєдіяльності та патологій сім'ї. Багаторівневість причин патологій сім'ї. Внутрішня картина родини. Сутність і структура сімейних уявлень. Сімейні міфи, порушення уявлень членів сім'ї про сім'ю і особистості один одного. Психологічна допомога сім'ї в нашій країні і за кордоном. Огляд різних напрямів психологічної допомоги сім'ї. Психодинамічний підхід (А. Фрейд, М. Кляйн та ін.). Теоретичні положення системної психотерапії. (М. Сельвіні-Палаццолі, Дж.Хейлі, С. Минухін та ін.). Структурна сімейна психотерапія. Мілтон Еріксон і стратегічна психотерапія. Нормальне і спотворене функціонування сім'ї. Історія поведінкової психотерапії. Техніки сімейної поведінкової терапії. Основні представники психотерапії, заснованої на досвіді - К.Вітакер і А. Напір. Методи сімейної діагностики. Проективна казка в діагностиці. Серійні малюнки в дитячо-батьківському консультуванні.

Національна соціально-психологічна служба та психологічна служба освіти як її складова: структура, функції, мета і завдання. Психологічна служба загальноосвітньої школи: предмет та завдання, типи організації, організація діяльності шкільного психолога. Умови ефективної діяльності шкільної психологічної служби. Основні види діяльності практичного

психолога в школі. Психологічна служба інноваційних закладів. Психологічна служба закладів інтернатного типу. Психологічна служба дошкільного закладу. Психологічна служба вищих закладів освіти. Психологічна служба оздоровчого табору. Особливості просвітницької діяльності практикуючого психолога.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ ВІДПОВІДІ НА ТРЕТЄ ПИТАННЯ

Третє питання білету (психологічне діагностування, опис конкретної ситуації) передбачає виявлення студентом уміння застосувати узагальнені наукові знання з різних галузей психології для аналізу можливих причин виникнення даної ситуації, уміння сконцентруватися на цілісній унікальній психічній реальності суб'єктів-учасників цієї ситуації, обґрунтувати варіант (або варіанти) рішення. Обраний студентом алгоритм аналізу конкретної ситуації демонструє рівень його особистісного та професійного орієнтування у реальних обставинах діяльності практичного психолога, можливості у вирішенні проблеми співвідношення номотетики й ідеографії.

СХЕМА АНАЛІЗУ

ПРОБЛЕМНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ:

1. Визначення і формулювання проблеми, описаної у ситуації. Правильне формулювання проблеми обумовлює вибір конкретної галузі психологічного знання, у термінах якого доцільніше аналізувати дану ситуацію (наприклад, соціальної психології, вікової психології, психологічного консультування чи психотерапії).
2. Опис вірогідної генези проблеми, яка викликала виникнення даної ситуації. Висування психологічних гіпотез відносно характеру та причин поведінки діючих осіб ситуації. Побудова гіпотез підказує напрями пошуку рішень ситуації.
3. За необхідністю обґрунтувати: а) доцільність проведення психодіагностичного дослідження; б) вибір конкретного психодіагностичного інструментарію.
4. Формулювання й обґрунтування основних задач психологічного впливу чи взаємодії, виходячи з можливих результатів психодіагностичного дослідження чи аналізу причин виникнення описаної у ситуації проблеми.
5. Опис та обґрунтування можливих (доцільних) способів рішення сформульованих задач з арсеналу психологічних методів і технік.

V. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

(ОСНОВНА)

1. Абрамова Г. С. Практическая психология / Г.С.Абрамова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 368 с.
2. Алешина Ю. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю.Алешина. – М.: Класс, 2005. - 187 с.
3. Асмолов А.Г. Психология личности: ученик / А.Г.Асмолов. - М., Изд-во МГУ, 1990. – 367с.
4. Бойправ М.Д. Практикум з соціальної психології / М.Д. Бойправ., Н.С.Ярослав. – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2002. – 124 с.
5. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О.Ф.Бондаренко. – Харків: Фоліо, 1996. – 237с.
6. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике / Л.Ф.Бурлачук, С.М.Морозов. - Киев: Наукова Думка, 1989. – 528 с.
7. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: Учебн / Л.Ф.Бурлачук. – СПб.: Питер, 2005. – 351 с.
8. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф.Бурлачук, С.М.Морозов. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 528 с.
9. Варій М.Й. Загальна психологія / М.Й. Варій – К., «Центр учб. літ.», 2007. – 967 с.
10. Вікова психологія: Практикум / за редакцією О.П.Щотки – Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2012. – 209 с.
11. Вікова та педагогічна психологія / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднічук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
12. Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. Курс лекций. / Ю.Б.Гиппенрейтер. – М.: ЧеРо, МПСИ, Омега-Л, 2006. - 336 с.
13. Глэддинг С. Психологическое консультирование / С.Глэддинг. – СПб.: Питер, 2002. - 729 с.
14. Давидов В.В. Лекции по общей психологии / В.В.Давидов. – М.: Академия, 2005. – 172 с.
15. Елисеєв О.П. Практикум по психології особистості / О.П.Елисеєв. – СПб.: Питер, 2000. – 560с.
16. Ждан А.И. История психологии / А.И.Ждан. – М.: Изд-во МГУ, 1990.
17. Загальна психологія: Навчальний посібник / М.Д.Бойправ, О.П.Пісоцький, О.П. Щотка та ін.; за ред. О.П.Щотки, О.П.Пісоцького, О.І.Нещерет, – Т. І. – Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 2012. – 298 с.
18. Калина Н.Ф. Психотерапия / Н.Ф.Калина. – К.: Академвидав, 2010. – 280 с.
19. Корнев М.Н. Соціальна психологія / М.Н.Корнев, А.Б.Коваленко. – К.: Геопринт, 2006 – 400с.
20. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р.Кочюнас. – М., 1999. - 240с.
21. Крайг Г. Психология развития / Г.Крайг. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с.
22. Кузікова С.Б. Основы психокорекції / С.Б. Кузікова. – К.: Академвидав. – 2012. – 320с.
23. Кулагина И.Ю. Возрастная психология / И.Ю.Кулагина, В.Н.Коллюцкий. – М.: ТС «Сфера», 2001. – 464с.
24. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Навч. Посібник / В.П.Кутішенко. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 128 с.
25. Либин А.В. Дифференциальная психология: Учебн. пос. – 2-е изд. / А.В.Либин. – М.: Смысл: PerSe, 2000. – 549 с.
26. Максименко С.Д. Загальна психологія / С.Д.Максименко. – К.: Ваклер, 2005, – 405 с.
27. Марцинковская Т.Д. История детской психологии / Т.Д.Марцинковская. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 272 с.
28. Меновщиков В.Ю. Введение в психологическое консультирование / В.Ю.Меновщиков. – М.: Смысл, 1998. – 109 с.
29. Нельсон-Джоун Р. Теория и практика психологического консультирования / Р.Нельсон-Джоун. – СПб: Питер, 2000. – 464 с.
30. Немов Р.С. Психологическое консультирование. Учебник для вузов / Р.С.Немов. – М, ГИЦ «Владос», 2001. - 327с.
31. Новые тесты IQ / Серия «Психологические этюды» / за ред.М.А.Кошелевой. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 352 с.
32. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л.Ф.Обухова. - М.: Тривола,

1998. - 352с.

33. Орбан-Лебрик Л.Е. Соціальна психологія / Л.Е.Орбан-Лембрик.–К.: Академвидав, 2003 – 448с.
34. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие для студентов / А.А.Осипова. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 512 с.
35. Основи соціальної психології: Навчальний посібник / О.А.Донченко, М.М.Слюсаревський, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко, Н.В.Хазратова та ін.; за ред. М.М.Слюсаревського. – К.Міленіум, 2008. – 495 с.
36. Педагогічна психологія: Практикум / За редакцією О.П.Щотки. – Ніжин. Видавництво НДУ, 2010. – 250 с
37. Перре М. Клиническая психология и психотерапия. 4-е международн. изд.-е / М.Перре, У.Бауманн. - СПб.: Питер, 2012. - 1312с.
38. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии / И. Ялом. – СПб.: Питер, 2000. - 640с.
39. Пісоцький В.П. Психологія особистості. Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних вузів / В.П.Пісоцький. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2000. – 43 с.
40. Практикум із загальної психології / за ред Т.І.Пашукової. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 204 с.
41. Приходько Ю.О. Дитяча психологія: нариси становлення та розвитку: Навчальний посібник / Ю.О.Приходько. – К.: Міленіум, 2004. – 192 с.
42. Психодіагностика: навч. посіб. / І. М. Галян. - К.: Академвидав, 2009. – 464 с.
43. Психология. Словарь / под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
44. Психологічне консультування. Хрестоматія. / Упор. Кошова І.В., Литовченко Н.Ф., Наказна І.М. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2011. – 623 с.
45. Психологія / за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: «Либідь», 2001. – 558 с.
46. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
47. Савчин М.В. Вікова психологія: Навчальний посібник / М.В.Савчин, Л.П.Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
48. Сапогова Е.Е. Задачи по общей психологии / Е.Е.Сапогова. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – 447 с.
49. Сборник задач по общей психологии / под ред. В.С.Мерлина.– М.: Просвещение, 1974. – 207 с.
50. Таланов В.Л. Справочник практического психолога / В.Л.Таланов, И.Г.Малкина-Пых. – СПб.: Сова, М.: ЭКСМО, 2003. – 928 с.
51. Хрестоматія по возвратной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1945-1979 гг. / Под ред. И.И.Ильцова, В.Я.Ляудис. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 292 с.
52. Хьелл Л.Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л.Хьелл, Д.Зиглер – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.

(ДОДАТКОВА)

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия в поведении / А.Анастаси. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 752 с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование / А.Анастаси, С.Урбина. – СПб.: Питер, 2003. – 686 с.
3. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М.Андреева. - М.: Аспект Пресс, 2001. – 376 с.
4. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р.Бернс. - М.: Прогресс, 1986. - 421 с.
5. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
6. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С.Братусь. - М.: Мысль, 1988. – 302 с.
7. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика (психодиагностический инструментарий и его применение в условиях социальных служб) / Л.Ф.Бурлачук, Е.П.Савченко. – К.: "А.Л.Д.", 1995. – 100 с.
8. Бурменская Г.В. Возрастно-психологическое консультирование / Г.В.Бурменская, О.А.Кабанова, А.Г.Лидерс. – М.: МГУ, 1990. – 135 с.
9. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е.Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.
10. Возрастная психология. Хрестоматія / под ред. В.С. Мухиной, А.А. Хвостова. – М., 1999. – 624 с.

11. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк / Л.С.Выготский. – СПб.: Союз, 1997. – 96 с.
12. Выготский Л.С. Вопросы детской (возрастной) психологии. Собр.соч. в 6 т. / Л.С.Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т.4. – С.243-385.
13. Выготский Л.С. Психология / Л.С.Выготский. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
14. Горбатов Д.С. Практикум по психологическому исследованию / Д.С.Горбатов. – Самара: Идательский дом “БАХРАХ-М”, 2000. – 248 с.
15. Горностай П.П. Теория и практика психологического консультирования / П.П.Горностай. – К.: Наукова думка, 1995. – 112 с.
16. Грановская Р.С. Элементы практической психологи / Р.С.Грановская. – Л.: ЛГУ, 1988. – 564 с.
17. Гурьева В.А. Психогенные расстройства у детей и подростков / В.А.Гурьева. – М.: Крон-Пресс, 1996. – 287 с.
18. Давыдов В.В. Генезис и развитие личности в детском возрасте / В.В. Давыдов// Вопросы психологии. – 1992. – №1-2. – С.22-32.
19. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 544 с.
20. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология / Г.Г.Дилигенский. – М.: Новая шк., 1996. – 351 с.
21. Донченко Е.А. Личность: конфликт, гармония / Е.А.Донченко, Т.М.Титаренко. – К.: Политиздат Украины, 1987. – 157 с.
22. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н.Дружинин. – СПб.: Питер, 2000. – 368 с.
23. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология / В.Н.Дружинин. – СПб.: Питер, 2000. – 318 с.
24. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий / М.С.Егорова. – М., 1997.
25. Запорожец А.В. Избранные психологические труды / А.В.Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – Т.1. – 320 с.
26. Зейгарник Б.В. Патопсихология / Б.В.Зейгарник. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 287 с.
27. Зейгарник. Б.В. Теория личности Курта Левина / Б.В.Зейгарник. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 116 с.
28. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А.Зимняя. – М.: Логос, 1999. - 384 с.
29. Зинченко В.П., Моргунов Е.Б. Человек развивающийся / В.П.Зинченко, Е.Б.Моргунов. - М.: Тривола, 1994. – 332 с.
30. Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения) / Е.В.Змановская. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 288 с.
31. Знаков В.В. Понимание в познании и общении / В.В.Знаков. - М.: Институт психологии РАН, 1994. – 235 с.
32. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – 464 с
33. Калина Н.Ф. Основы психотерапии / Н.Ф.Калина. - К.: Ваклер, 1997. – 272 с.
34. Келли Дж. Психология личности. Теория личностных конструктов / Дж. Келли. – СПб.: Речь, 2000. – 249 с.
35. Клейберг О.А. Психология девиантного поведения / О.А.Клейберг. – М.: ТЦ Сфера, при участии «Юрайт-М» 2001.-160 с.
36. Клиническая психология / Под ред. Тарабрина Н.В. – СПб.: Питер, 2000. – 352 с.
37. Кон И.С. Открытие “Я” / И.С.Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
38. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков / В.Т.Кондрашенко. – Минск: Беларусь, 1988. – 204 с.
39. Корнев М.Н. Психология масової поведінки / М.Н. Корнев, В.М. Фомічова. - К. : ПО КУ ім.Т.Шевченка, 2000. - 123 с.
40. Корнилова Т.В. Введение в психологический эксперимент / Т.В.Корнилова. – М.: Изд-во МГУ; Изд-во ЧеРо, 2000. – 255 с.
41. Короленко Ц.П. Социодинамическая психиатрия / Ц.П.Короленко, Н.В.Дмитриева. – М.: Академический проект, 2000. – 460 с.
42. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. - К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
43. Коттлер Дж. Совершенный психотерапевт / Дж.Коттлер. – СПб.: Питер, 2002. – 350 с.
44. Кочюнас Р. Психологическое консультирование / Р.Кочюнас. – М.: Академ. Проект, 1999. – 240 с.

45. Кочюнас Р. Психотерапевтические группы: Теория и практика / Пер. с лит. / Р.Кочюнас. – М.: Академ. проект, 2000. – 240 с.
46. Кричевский Р.Л. Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты / Р.Л. Кричевский, Е.М.Дубовская. - М.: Изд-во Моск.ун-та, 1991. – 207 с.
47. Кричковська Т.Д. Психологія дітей дошкільного віку / Т.Д.Кричковська. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2001. – 62 с.
48. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: развитие ребенка от рождения до 17 лет / И.Ю.Кулагина. – М.: Издательство УРАО, 1998. – 175 с.
49. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н.Куницына, Н.В.Казаринова, В.М.Погольша. - СПб., 2001. – 512 с.
50. Купер К. Индивидуальные различия / К.Купер. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 526 с.
51. Кэлвин С.Холл. Теории личности / Кэлвин С.Холл, Линсдей Гарднер. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 592 с.
52. Левченко И.Я. Патопсихология: теория и практика / И.Я.Левченко. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 232 с.
53. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. В 2т. / А.Н.Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – 392 с. – Т.2. – 320 с.
54. Лерш Ф. Розуміння особи у психології / Ф.Лерш // Гуманістичні підходи в західній психології ХХ століття. – К.: Пульсари, 2001. – С.93-121.
55. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В.Либин. – М.: Смысл; PerSe, 2000. – 532 с.
56. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е.Личко. – Л.: Медицина, 1983. – 255 с.
57. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б.Ф.Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
58. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ / С.Мадди – СПб.: Речь, 2002. – 539 с.
59. Майерс Д. Социальная психология / Д.Майерс. – СПб., 1996. - 688 с.
60. Максименко С.Д. Общая психология / С.Д.Максименко. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1999. – 528 с.
61. Максименко С.Д. Основы генетичної психології / С.Д.Максименко. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
62. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методології, методи, програми, процедури / С.Д.Максименко. – К.: Наукова думка, 1998. – 216 с.
63. Максимова Н.Ю. Основы дитячої патопсихології / Н.Ю.Максимова, К.Л.Мілютіна, В.Н.Піскун. – К.: Перун, 1996. - 463 с.
64. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 102 с.
65. Маркова А.К. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя / А.К.Маркова, А.Я.Никонова // Вопросы психологии. – 1984. – №5. – С. 40-48.
66. Маслоу А. Мотивация и личность / А.Маслоу. – СПб.: Евруния, 2001. – 472 с.
67. Маслоу А. Психология бытия / А.Маслоу. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
68. Машбиц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью / Е.И.Машбиц. – К.: [б.и.], 1987. – 24 с.
69. Мей Р. Искусство психологического консультирования / Р.Мей. - М.: Апрель-пресс, ЭКСМО-пресс, 2001. – 252 с.
70. Мей Р. Становлення екзистенційної психології / Р.Мей. // Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. – К.: Пульсари, 2001.- С.124-164.
71. Менегетти А. Система и личность / А.Манегетти. - М.: Онтопсихология, 2003. – 319 с.
72. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В.С.Мерлин. – М.: Педагогика, 1986. – 254 с.
73. Мухина В.С. Детская психология / В.С.Мухина. – М.: Просвещение, 1985.—272 с.
74. Нартова-Бочавер С.К. Дифференциальная психология / С.К.Нартова-Бочавер. – М.: Флинта, 2003. – 280 с.
75. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования / Р.Нельсон-Джоунс. – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
76. Непомнящая Н.И. Психодиагностика личности / Н.И.Непомнящая. – М.: Владос, 2001. – 189 с.

77. Никоненко О.П. Психология молодшого школяра / О.П.Никоненко, Н.С.Ярослав. – Ніжин: НДУ ым. Миколи Гоголя, 2001. – 166 с.
78. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н.Обозов. – К.: Лыбидь, 1990. – 191 с.
79. Общая психодіагностика / Под ред. А.А. Бодалёва, В.В. Столина. – М.: МГУ, 1987. – 304 с.
80. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе / Р.В.Овчарова. – М.: ТЦ «Сфера», 1996. – 240 с.
81. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования / Р.В.Овчарова. – М.: Сфера, 2001. – 443 с.
82. Олпорт Г. Становление личности / Г.Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 461 с.
83. Олпорт Гордон В. Личность в психологии / В.Олпорт Гордон. – М.: КСП, СПб.: Ювента, 1998. – 345 с.
84. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В.Ольшанский. – СПб.: Питер, 2001. — 368 с.
85. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія / Л.Є Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. — 446 с.
86. Организационная психология. Хрестоматия / сост. и общая ред. Л.В.Винокурова Л.В., И.И.Скрипюка . – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
87. Орлов Ю.М. Восхождение к индивидуальности / Ю.М.Орлов. – М.: Просвещение, 1991. — 287 с.
88. Основы практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н. Чепелєва та ін. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
89. Основы психофизиологии / отв. ред. Ю.И.Александров. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 432с.
90. Панок В.Г. Нове положення про психологічну службу системи освіти України / В.Г.Панок, І.І. Цушко // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 2. – С.34-38.
91. Папуча М.В. Психологія ранньої юності / М.В.Папуча. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. – 137 с.
92. Педагогічна психологія / За ред. Л.М. Проколієнко, Д.Ф.Ніколенка. – К.: Вища школа, 1991. – 184 с.
93. Перспективы социальной психологии: Пер. с англ. / ред.-сост. Майлз Хьюстон и др.; Пер. с англ. А.Мирера и др. 2-е изд., междунар. - М.: ЭКСМО, 2001. - 687 с.
94. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – М.: Педагогика-Пресс, 1994. - 526 с.
95. Практикум по психодіагностике. Дифференциальная психометрика / Под ред. В.В. Столина, А.Г.Шмелева. – М. : Изд-во МГУ, 1984.
96. Практическая психодіагностика: методики и тесты / ред. Д.Я.Райгородский. – Самара, 2000. – 672 с.
97. Практическая психология образования / под ред. И.В. Дубровиной. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – 528 с.
98. Принцип развития в психологии / под ред. Л.И.Анциферовой. – М.: Наука, 1978. – 366 с.
99. Проблема субъекта в психологической науке/ Отв. ред. М.И. Воловикова, В.Н. Дружинин. – М.: Академический проект, 2000. – 320 с.
100. Психические состояния / под ред. Л.В.Куликова. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
101. Психіатрія: Підручник / за ред.проф. О.К.Напрєєнка. – К.: Здоров'я, 2001. – 584 с.
102. Психология индивидуальных различий / под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – 778 с.
103. Психология личности в трудах зарубежных психологов / под ред. А.А.Реана. – СПб.: Питер, 2000. – 320 с.
104. Психология личности в трудах отечественных психологов / сост. Л. В. Куликов. – СПб.: Питер, 2000. – 476 с.
105. Психология личности: Тексты / под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, А.А.Пузырея. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 286 с.
106. Психология мотивации и эмоций / под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, М.Ф.Фаликман. – М.: ЧеРо, 2002. – 751 с.
107. Психология социальных ситуаций. Хрестоматия / сост. Гришина Н.. – СПб.: Питер, 2001. – 403 с.
108. Психология формирования и развития личности / под ред. Анциферовой Л.И.. – М.: Наука, 1981. – 365 с.

109. Психология человека от рождения до смерти / под ред. Реана А.А. – СПб.: ПраймЕВРОЗНАК, 2007. – 651 с.
110. Психология эмоций: Тексты / под ред. В.И.Вилюнаса, Ю.Б.Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 286 с.
111. Психология: Словарь / под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
112. Психология: Учебник / под ред. А.А.Крылова. – М.: Проспект, 2000. – 584 с.
113. Психологія / за ред. Г.С.Костюка – К.: Радянська школа, 1968. – 572 с.
114. Психологія внутрішнього світу / упорядник Т.Гончаренко. – К., Ред. загальнопед. газ., 2005. – 127 с.
115. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Карвасарского Б.Д. – СПб.: Питер, 2000.
116. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся / Под ред. В.А.Татенко, Т.М.Титаренко. – К.: Рад. шк., 1989. — 126 с.
117. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия // Психология личности в трудах зарубежных психологов / под ред. А.А.Реана. – СПб.: Питер, 2000. – С. 224-233.
118. Розин В.М. Психология: теория и практика/ В.М.Розин. – М.: Форум, ИНФРА-М, 1998.- 294 с.
119. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание/ С.Л. Рубинштейн // Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003. – 508 с.
120. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000.– 712 с.
121. Рудестам К. Групповая психотерапия / К.Рудестам. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с.
122. Сатир В. Психотерапия семи / В.Сатир. – СПб.: Речь, 2001. — 283 с.
123. Семиченко В.А. Психология личности / В.А.Семиченко. – К.: Магистр, 2001. – 425 с.
124. Собчик Л.Н. Введение в психологию интегральной индивидуальности / Л.Н. Собчик. – М.: Институт прикладной психологии, 2000. – 509 с.
125. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е.Т.Соколова. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 214 с.
126. Социальная психология в трудах отечественных психологов: Хрестоматия/ сост. А. Л. Свенцицкий.. – СПб.: Питер. - 2000. – 513с.
127. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 364 с.
128. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции / З.Фрейд. – М.: Наука, 1991. – 456 с.
129. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э.Фромм. – М.: Республика, 1994 - 447 с.
130. Фромм Э. Душа человека / Э.Фромм. - М.: ООО Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 204 с.
131. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х.Хекхаузен. – М.: Педагогика, 1986. – Т.1. – 407 с.
132. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских авторов периода 1946 – 1960г.г. / под ред. И.И.Ильсова, В.Я.Ляудис. – М.: МГУ, 1980. – 304 с.
133. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н.И.Шевандрин. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 512 с.
134. Шихирев П.Н. Современная социальная психология / П.Н.Шихирев. – М.: ИП РАН, 1999. — 447 с.
135. Шнейдер А.Б. Психология семейных отношений / А.Б.Шнейдер. – М.: Апрель- Пресс: Эксмо-Пресс, 2000. – 512 с.
136. Щотка О.П. Вікова психологія дорослої людини / О.П.Щотка. – Ніжин: НДУ им. М.Гоголя, 2002. - 254 с.
137. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семи / Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкис. – СПб.: Питер, 2002. – 656 с.
138. Экзистенциальная психология / под ред. Р. Мэя. – М. ЭКСМО, 2001. – 619 с.
139. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Д.Б.Эльконин. - М.: Педагогика, 1989. – 553 с.
140. Эриксон Э. Детство и общество/ Э.Эриксон. – СПб.: Питер, 1995. – 592 с.
141. Юнг К.Г. Душа и миф / К.Г.Юнг. – К.–М.: АСТ, 1997.— 544 с.
142. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції / Т.С.Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.